

Het Gilde van Vrijwillige Molenaars

INFORMATIE VII

Diverse artikelen

door E. Zwijnenberg

Inhoudsopgave

1. Voorwoord.....	4
2. Het molenbehoud in 1926.....	5
2.1. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.....	5
2.2. Het "Esthetische Standpunt".....	6
2.3. Henri Polak.....	7
2.4. Bemalingskosten van polders.....	8
2.5. Elektriciteitsopwekking.....	9
2.6. Wiekverbetering.....	9
2.7. Energiebesparing.....	10
2.8. Beraadslagingen.....	10
2.9. De Schermer.....	11
2.10. Vervolg van de bijeenkomsten.....	12
2.11. Het standpunt van Hamburger.....	12
2.12. Enquete.....	13
2.13. Mr. P.G. Vantienhoven.....	14
2.14. De Schermer.....	15
2.15. Andere sprekers.....	16
2.16. Prijsvraag "Windmolen (-motor)".....	17
2.17. Een vreemd soort hulpbemaling.....	17
3. Het borgen van de vangbalk.....	21
4. Stormbeveiligingen.....	24
5. Zeilslijtage.....	26
6. Loszittende roeden.....	26
7. Soep.....	26
8. "De kraai", Westbroek.....	26
9. Molen op Texel (gedicht).....	29
10. Een kaartspel: De Molen.....	30
11. Recept.....	32
12. Knopen (of Steken).....	33
13. Examen - literatuur.....	37
14. Andere interessante boeken.....	38

15. De pen van de bovenas van “De Dood”	38
16. De Hollandse Molen (gedicht).....	39
17. Belangrijke tip.....	39
18. Weervoorspelling uit de negentiende eeuw.....	40

In deze en andere “Informatie”-documenten staan soms verwijzingen naar bepaalde pagina’s op basis van de oorspronkelijk bladzijdenummers. Die bladzijdenummers zijn in de rechterkantlijn opgenomen in rechthoekige kaders met gele achtergrond.

1

1. Voorwoord

Alkmaar, juli 1975,

Geachte Leden,

De hoeveelheid stof voor een nieuw nummer van "Informatie" was zó groot, dat wij besloten hebben de zaak te verdelen over twee nummers; over enige tijd zal een speciaal nummer verschijnen dat geheel gewijd is aan wieksystemen.

Het exemplaar dat nu voor U ligt bevat een bonte verzameling van allerlei artikeltjes, deels serieus, deels leerzaam en deels verstrooiend.

Veel dank zijn wij weer verschuldigd aan de verschillende mensen die bij deze uitgave behulpzaam waren: De heer C.W. van Dijk uit Haarlem voor het typen van de tekst, Wim van Krieken uit Leiden die een bijdrage leverde over stormbeveiliging, de heer B.P. Koster uit Maassluis die hiervoor enkele prachtige tekeningen verzorgde, Stef v.d. Eijnden voor zijn verhaal van de werkzaamheden op "De Kraai", Wieke Goofers voor beschrijving van kaartspel, recept en penlager, Piet Groot voor de grafiek van het molenbestand, en de heren Ing..J. den Besten, Ir.P.H. Mans en E. Smit jr. voor het kritisch doornemen van het manuscript.

Hoogachtend,

Eric Zwijnenberg.

2. Het molenbehoud in 1926

1

Molens behouden.... of niet ?

Hoewel het behoud van molens hedentendage nog heel wat kopzorg met zich meebrengt, en er talloze bedreigingen zijn, is er toch één ding waar we erg gelukkig mee kunnen zijn, en dat is dat de algemene gedachte van het molenbehoud een vrijwel onomstreden zaak is geworden. Niet in het minst door het feit dat de overheid de molen als monument erkent. Vrijwel overal ondervindt men begrip als het gaat om het behouden van deze monumenten. Hoewel er in enkele gevallen wel eens slachtoffers vallen, en het behoud van een bepaalde molen soms onhaalbaar is, is iedereen het er verder toch wel over eens dat we moeten proberen te redden wat er te redden valt. Dat dit lang niet altijd zo geweest is, komt men op nogal onthutsende wijze tot de ontdekking als men leest in de jaargang 1926 van het blad "De Ingenieur".

Men ontdekt dan dat er gezaghebbende mensen waren, die het molenbehoud als een volkomen nutteloze zaak zagen, en het verdwijnen van alle molens als een volkomen normale gang van zaken beschouwden. Als men dan leest hoe in de kringen van molenliefhebbers gestreden moest worden, alleen al om aan te tonen dat molens iets waardevols waren, dan beseffen we nu dat wat dat betreft we wel in een heel wat gunstiger tijd leven. Natuurlijk, er moet nog steeds gevochten worden, Denk maar aan de biotoop van molens. Maar geen mens zal meer in alle ernst volhouden dat alle molens eigenlijk gerust zouden mogen verdwijnen, en dat het behoud ervan volkomen zinloos is. En dat gebeurde in 1926 nog wel!

2.1. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs

In dat jaar werd in de vergaderingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te den Haag uitvoerig gesproken en gediscussieerd over de windmolens. De verschillende voordrachten en beraadslagingen zijn bijzonder boeiend, en zoals we reeds opmerkten, vaak onthutsend. Alles bij elkaar omvat deze lectuur zo'n 50 pagina's, waaruit wij wat stukjes willen overnemen. Natuurlijk is dit weer geen verplichte literatuur voor het examen! We nemen het alleen op, omdat waarschijnlijk weinigen er een idee van hebben hoe onze huidige problemen met het molenbehoud op een volkomen ander vlak liggen dan 50 jaar geleden.

De eerste "voorlichting" over de windmolens in "De Ingenieur" wordt gegeven door de Provinciale Waterstaat van Noord-Holland, naar aanleiding van een onderzoek naar de bemaling met windmolens. Ir. N. Biezeveld vertelt dat aan de hand van maalstaten van molenaars, economische gegevens van polderbesturen, en metingen van het vermogen van poldermolens, een schatting is gemaakt van de jaarlijkse exploitatiekosten van een "Hollandschen windmolen". Slechts één getal zullen we U hier noemen: Voor een polder van 300 ha. zouden deze jaarlijkse kosten (in 1926!) f. 4.-- per ha. bedragen, dus totaal f. 1200.--. En dat is de volledige exploitatie, inclusief het loon van de molenaar(s)!

In een volgend artikel werpt prof. Ir. E.J.F. Thieren de vraag op "zijn windmolens te handhaven?", en ook hij beperkt zich daarbij tot de watermolen. In zijn betoog betreft hij de

concurrentie van stoom en elektriciteit, de mogelijkheden van "hulp"-bemaling, en zelfs elektriciteitsproductie door de molens. Zijn hele verhandeling is vrij pessimistisch, en zijn conclusie was dan ook "De Hollandsche molen zal dus nog een zeer zwaren strijd te voeren krijgen".

Die strijd moest ook gevoerd worden op de volgende vergaderingen van het instituut. De president, ir. J.J. Stieltjes opent zijn voorwoord met : "De verdwijning, met steeds toenemende snelheid, van de Hollandsche molens heeft aanleiding gegeven tot groote ongerustheid bij hen die hechten aan dit overblijfsel uit de bloeitijd van de Nederlandse houttechniek".

2.2. Het "Esthetische Standpunt"

Hij kondigt aan dat het onderwerp behandeld zal worden, "uit een mechanisch elektrotechnisch, waterbouwkundig en landbouwkundig oogpunt", en dat twee sprekers van de Vereniging "De Hollandsche Molen" haar standpunt op esthetische en technische gronden zullen uiteenzetten.

En juist dat esthetisch standpunt zou de gemoederen in beweging brengen

Want de schrijver S.H. Hamburger (bekend onder het pseudoniem Herman de Man) had aan het Instituut 9 stellingen gezonden, die in de pauze verkrijgbaar werden gesteld. Wij laten enkele van deze stellingen hier volgen :

- I. De windwatermolen is een werktuig, dat zijn ontstaan te danken heeft, louter aan nuttigheidsoverwegingen. Zoo deze overwegingen thans niet meer, of niet meer in gelijke mate gelden, is het daarom billijk en onontkoombaar, dat :
 - a) er geen nieuwe windwatermolens meer worden gebouwd,
 - b) de bestaande, bij gunstige gelegenheid, worden gesloopt.

- II. Dat er aanvaardbare gronden kunnen zijn, om nochtans de windwatermolens te behouden, omdat ze het landschap op bijzondere en onvervangbare wijze zouden sieren, moet ontkend worden :
 - a) omdat zelfs de betrekkelijke schoonheid van elken windwatermolen in het polderlandschap problematiek is;
 - b) omdat een zuiver utilitair voorwerp, dat schoon is, zijn schoonheid ontleende aan het streng doorgevoerde nuttigheidsbeginsel (b.v. een scheepsromp en een silo) en die schoonheid dus ophoudt werkelijk te zijn voor het geslacht, in welks levensperiode die nuttigheidsgronden ophouden te bestaan.

- VII. Het polderlandschap neemt in verreweg de meeste gevallen niet af in schoonheid ten gevolge van het sloopen der windmolens.

- VIII. Een beroep op het karakteristieke van een windwatermolen kan onmogelijk als behoudsmotief gelden, omdat het polderlandschap in zichzelf zóó prachtig, bijzonder en dus ook karakteristiek is, dat de schoonheid van den watermolen bij deze schoonheidsweelde vergeleken in het niet zinkt.

IX. De esthetische motieven van de molenbeschermers diene men (...) te zien als uitingen eener arcadische (= landelijk - idyllisch, red. Info) negentiende eeuwse gesteldheid, welke gesteldheid voor den modernen vitalen mensch niet meer van waarde is.

Conclusie. Windwatermolens kunnen, zonder bezwaar van esthetischen aard, gesloopt worden, zoo dit door eischen van de praktijk geboden wordt.

2.3. Henri Polak

Henri Polak zet vervolgens het standpunt van "De Hollandsche Molen" op esthetische gronden uiteen. Polak was een bekend politicus, en vele jaren lid van de Eerste Kamer. Hij leefde van 1868 tot 1943, en genoot een grote bekendheid als natuur- en monumentenbeschermer. In zijn betoog stelt hij in de eerste plaats dat de Vereeniging zich niet verzet tegen technische veranderingen en verbeteringen van de molens. Wèl verzet zij zich tegen het nodeloos vernietigen van een stuk echte Oud-Hollandse, typisch nationale schoonheid:

"Overal waar de molens afgebroken worden, worden ze vervangen (...) door banale dikwijls onoogelijke, gebouwtjes, vaak door de allerellendigste betonnen pillendozen". Zo stelt Polak. "Waar de molen vernield wordt, komt daarvoor niets in de plaats dat ook maar in de verste verte beschouwd kan worden als nieuwe schoonheid".

Polak schetst vervolgens in fraaie bewoordingen, en, in onze ogen althans, wat hoogdravende volzinnen, de schoonheid van de natuur, het landschap, en de molens daarin.

Een en ander om de door hem gestelde vraag "Is het de moeite waard om de molens te behouden", positief te kunnen beantwoorden. "Hoe zou het zijn wanneer te Leiden, te Wijk bij Duurstede, te Haarlem, de nog bestaande molens, vaak mede staande op oude stukken van de vesting, welke prachtpunten in het stadsbeeld zijn, zouden gaan verdwijnen?" vraagt Polak. Dan trekt hij een vergelijking waar hij later op aangevallen wordt. Polak stelt namelijk dat men wel tonnen geld uitgeeft aan schilderijen, maar dat de schoonheid die op die schilderijen is uitgebeeld, niet wordt behouden: Een half miljoen gulden of meer is er betaald voor "Het straatje" van Vermeer, "maar waar is het straatje, dat Vermeer geschilderd heeft?" "Het is verdwenen, lang geleden, men weet niet eens waar het geweest is". Polak voelt wel dat zijn, toch wel felle bewoordingen in deze anders altijd strikt wetenschappelijke bijeenkomsten, wat verwondering wekken, en hij zegt er zelf van: "De taal, die ik hier spreek, is zeer stellig niet de taal, die gewoonlijk in deze kringen gehoord wordt". Nog moediger is hij als hij een nog teerder punt aanroert, als hij er zijn teleurstelling over uitspreekt dat de opleiding van de ingenieur geen gevoel voor schoonheid bijbrengt!

Dan begaat Polak echter de fout om alvast vooruit te lopen op de stellingen van Hamburger, die op dat moment nog niet zijn uitgedaald. "Die stellingen bevatten voor een deel huisbakken wijsheid, die iedereen weet, en voor een ander deel opvattingen van esthetischen aard, die reeds langen tijd tot de overwonnen standpunten behooren". "De Heer de Man heeft zich in de laatste maanden plotseling ontpopt als een pleitbezorger van de molenvernielers, en hij heeft dit gedaan op eenigszins ontstellende wijze". Herman de Man publiceerde namelijk in "Het Nederlandsch Landbouwblad", "De Maasbode" en "De Groene Amsterdammer".

Uit dit laatste blad citeert Polak vervolgens een stuk om aan te tonen dat De Man in een onbewaakt ogenblik toch anders dacht dan hij in zijn stellingen doet uitkomen. We willen dit stukje proza hier volledig laten volgen, omdat men er de grote capaciteiten van De Man als schrijver uit kan proeven :

"Een der bijzonderste punten op dien IJsseldijk is wel de monding van den molenboezem van den Poldervliet. Hoog boven 't polderland ligt de boezem op IJsselniveau. Aan 't einde, de dikke molen tegen de lucht. Iedere molen heeft een karakter, deze watermolen is een dikke rentenier - met geld gelijk. Hij heeft een buik en een kin, hij weet wat hij waard is en maakt graag een hoop lawaai. Dan spettert het water den boezem in - en ruischt en troebelt en kraakt het in zijn wieken en karkas, alsof hij ál het water wil verzwelgen uit den Poldervliet in een enkel uur. Tegen een donderlucht aan is die bravourmolen op z'n geweldigst. 'k Heb hem hooren gieren, terwijl de bliksemschichten de luchten braken; ja, toen voelde ik me een nietig kereltje, alleen daar op dien dijk. Iederen keer, als ik langs dien trouwen wachter kom, ben ik blij dat z'n armen nog niet zijn afgehakt door vandalen. Want als ze dien geweldenaar zouden willen vervangen door een karakterloos stoomgemaaltje, ben 'k in staat voor mijn eigen plezier dien reus te koopen".

Tot zover dit citaat. Als men dit leest begrijpt men inderdaad niet meer hoe De Man in andere publicaties het slopen van molens kan propageren. Maar..... Polak heeft een stukje weggelaten uit dit citaat, en daar zal De Man hem in een latere bijeenkomst wèl op aanvallen

Maar eerst komt prof. M.F. Visser aan de beurt met zijn betoog "kan het drooghouden onzer polders worden toevertrouwd aan den Hollandschen molen?"

2.4. Bemalingskosten van polders

Wij zullen daar niet teveel uit aanhalen, hoewel het een boeiend betoog is waarin hij de mogelijkheden van dubbel werk (licht en zwaar), twee vijzels, een dubbel scheprad etc. belicht. Vele foto's en tekeningen zijn bij zijn verhaal gevoegd. We volstaan hier verder alleen met zijn conclusie : "..... het landbouw- en daardoor het landsbelang eischt een goede ontwatering". "Kan die ontwatering verzekerd worden met behoud van den molen, uitstekend! Is daarvoor een hulpbemaling noodig, ook goed. Mits, dat het economisch verdedigbaar is!" En wij in 1975 zouden willen zeggen "en daar zit 'm nou net nou de kneep !" Ir. A.J. Buurman probeert vervolgens een inzicht te geven in de aanleg- en exploitatiekosten van een "Kapitalen watermolen" met een vlucht van 24-28 meter. Om te beginnen concludeert hij dat het nieuw bouwen van een molen eigenaardige bezwaren met zich mee zou brengen, "omdat ervaren molenbouwers zoo goed als niet meer bestaan" (en dat 50 jaar geleden! red.). Nieuwbouw schat hij op f. 30.000,- zonder en f.50.000,- met fundering. (Anno 1975 zouden we deze cijfers minstens met 10 moeten vermenigvuldigen).

In zijn overzicht van onderhoudskosten geeft Buurman een tabelletje dat wel interessant is :

- elke 50 jaar twee nieuwe roeden
- elke 50 jaar het rietdek vernieuwen
- elke 80 jaar een nieuwe bovenas
- elke 80 jaar een nieuwe staart
- elke 80 jaar twee nieuwe voeghouten
- elke 50 jaar een nieuwe spruitbalk

elke 100 jaar een nieuw scheprad met wateras
elke 8 jaar verven.

Achter sommige van deze getallen willen wij een vraagteken zetten. Zo komt ons de levensduur van een gietijzeren bovenas langer voor, en die van een staart korter. En een verfje mag van ons ook wel wat vaker. Maar dat zijn detailpunten.

Voor enkele tientallen molens heeft Buurman de kosten over een aantal jaren nagegaan, en steeds komt hij op rond f. 1000.- per jaar onderhoudskosten. "Maar de salariskosten van de molenaar dan?" zult U vragen.

Ach, dat speelde een ondergeschikte rol. Ca. f. 200.- tot f. 300.- per jaar (en dat laatste was al erg veel). Resten nog wat premies voor pensioen, ongevallen en brandverzekering, maar alles tesamen is het met f. 1325,- per jaar per molen wel bekeken. Voor de Eendrachtspolder in Schieland gaat Buurman vervolgens na wat het verschil in kosten is tussen een ontworpen elektrische bemaling met 2 motorpompagregaten (in plaats van de 8 molens) en bemaling met de molens + hulpbemaling. Conclusies: "hulpbemaling is f. 2,70 per ha per jaar duurder dan volledige elektrische bemaling. Het komt mij voor, dat, gunstige uitzonderingen daargelaten het behoud der molens niet op economische gronden kan worden verdedigd".

Tot zover Ir. Buurman. Ir. M.J. Römer gaat nog wat dieper in op dat geval van hulpbemaling in de Eendrachtspolder. Er werd gedacht aan ca. 200 uur per jaar elektrische hulpkracht. Het elektrisch bedrijf in Leiden bood daarvoor een tarief van 5 cent per Kwu, zonder spertijd, zonder dat zelfs die 200 uur gegarandeerd behoefde te worden. Ir. Rijmer vindt dat een fantastisch laag tarief, en als het een reëel aanbod zou zijn, zouden volgens hem alle electriciteitscentrales in Nederland wel kunnen inpakken, omdat heel Nederland dan liever door Leiden van stroom zou willen worden voorzien.

De werkelijke kosten zijn, o.a. door aanleg van kabels naar de vaak afgelegen molens, zo hoog, dat Römer elektrische hulpbemaling in de meeste gevallen afraadt.

4

2.5. Elektriciteitsopwekking

In hetzelfde jaar kwam het plan op, de windmolens voor electriciteitsopwekking te gaan gebruiken. Ir. G.B. van de Werfhorst was de initiatiefnemer, die zorgde voor geestdriftige betogen in "De Nieuwe Rotterdamsche Courant" en artikelen in het tijdschrift "Onze Waterschappen". Römer ziet niet veel in deze plannen, en zegt zelfs: "Het spijt mij het te moeten zeggen, dat de geheele opzet blijk geeft van een grenzeloze naïviteit. Als men nagaat hoe een en ander gedacht is, dan begrijp ik niet, dat een dergelijk plan bedacht is, dan begrijp ik niet, dat een dergelijk plan kon ontstaan". We wisten al dat Roel van Duyn in 1974 geen nieuwe ideeën naar voren bracht. Maar dat zijn plannen 48 jaar daarvoor al zó gekraakt werden is nieuw voor ons. En Römer laat het niet bij loze kreten, maar geeft ook getallen waaruit de onmogelijkheid van het plan moet blijken.

2.6. Wiekverbetering

Ir. A.G. von Baumhauer, die vervolgens een uiteenzetting geeft, zoekt het voor het molenbehoud op een ander vlak: betere wiekvormen, andere lagers, en betere wateropvoerwerktuigen. Vooral het eerste, het zoeken naar betere wiekvormen, was zijn specialiteit, en hij doet verslag van vele proefnemingen met verschillende profielen in

windtunnels, en demonstreert dit aan de hand van een "kinematografische film". Zelfs liet hij een grapje zien dat door onszelf onlangs nog werd toegepast, n.l. het bevestigen van een "automatische kinematograaf" aan de wiek, en dan de molen laten draaien. Alleen noemden wij het een filmcamera, maar het effect blijft even leuk.

2.7. Energiebesparing

Opnieuw komt nu een afgevaardigde van "De Hollandsche Molen" aan het woord, en wel Ir. W.J. de Kock van Leeuwen, die het standpunt van de vereniging "Op technische gronden" uiteen zal zetten. Naast het noemen van wiekverbetering en aanbrengen van hulpbemaling ziet hij nog een voordeel van de molens dat na het intreden van de energiecrisis ook nu weer actueel is: "Voor een land als Nederland, dat niet genoeg brandstof produceert voor eigen gebruik (ons aardgas zat nog onontdekt in de grond) is het besparen van brandstof uit een nationaal economisch oogpunt een landsbelang, "hetgeen het zeer wenschelijk kan maken om de windbemaling zoveel mogelijk te behouden", Voorts stelt de spreker dat er weliswaar wat onderzoekingen zijn gedaan naar het verband tussen windsnelheid en wateropbrengst, maar dat er nog nooit is gemeten hoeveel vermogen de molen als motor nu eigenlijk ontwikkelt. "Ik acht het beschamend, dat men in een land als het onze, dat zooveel te danken heeft aan de windbemaling (...) zo weinig kennis dienaangaande heeft opgedaan".

2.8. Beraadslagingen

De president geeft vervolgens het woord aan prof. Kist, omdat de heer Polak "eenigszins de Technische Hoogeschool heeft aangevallen". Kist spreekt zelfs van "een zeer ernstige beschuldiging" als Polak beweert dat bij het onderwijs aan de T.H. het uiterlijk van bouwwerken buiten beschouwing blijft. Volgens Kist is het uiterlijk juist een hoofdzaak bij het onderwijs tot bouwkundig ingenieur.

Dan geeft de president het woord aan "den Heer Hamburger, die bloot gestaan heeft aan een enigszins persoonlijke aanval".

Deze is verontwaardigd dat Polak vooruitgelopen is op het debat, door al te beginnen over de stellingen, zonder de discussie, die later zou komen, af te wachten. Met het citaat dat Polak gaf zou deze hebben aangetoond dat de heer Hamburger "een karakterlooze kerel" zou zijn. "Zoo iets" zegt Hamburger alias "De Man", mag ik mij niet laten aanleunen", en hij leest daartoe de regels voor van hetgeen er volgde op het citaat dat Polak gaf:

"Want even verder, aan "de Klomp", een herbergje waar de Mient of rijweg van Hoenkoop weer aan den dijk komt, staat zoom dom stoomgemaaltje.

Vroeger zal daar natuurlijk ook zoo'n veldheer hoog boven 't polderland uit gepaald hebben, aldus peins ik in een van mijn gevoelige arcadische buien. Maar de bezinning komt mijn denken inmarcheeren. Molens ze zijn uit den tijd. Hun schoonheid dus ook. De nieuwe bemalingseisch klemt. Maar wat duivel! Ik, die ons polderland lief heb om de actie ervan, wil niet dat passiviteit en gevoeligheid in schoonheidsaangelegenheden in de steê komt van het hier geboden opbouwende denken. Moeten de molens er aan gelooven omdat hun tijd voorbij is, dan wil ik dat dapper aanvaarden en, als 't mij gegeven is, er voor waken, dat het hierna komende nieuwe bemalingsgebouw de landsche voornaamheid niet storen komt. Dat is een mannendaad."

Einde citaat.

"Dat had de heer Polak toch eigenlijk ook meten voorlezen" zegt De Man, en daar heeft hij wel gelijk in, want daarmee staat het als een paal boven water dat het De Man ernst is, en wat hij verstaat onder een mannendaad !

Ir. Stokhuyzen, toendertijd werkzaam bij de Leidse electriciteits-centrale, later, van 1954 tot 1969 voorzitter van "De Hollandsche Molen" komt vervolgens nog even terug op het betoog van Römer, waarin die er zijn verwondering over uitsprak dat de Leidse electriciteitscentrale stroom leverde voor 5 cent per kilowattuur. Noord-Holland doet dat ook volgens Stokhuyzen, "en wanneer dus de heer Römer ons min of meer voorstelt als zeer zwakzinnig op dit gebied, dan is dat op nog zeer velen anderen van toepassing".

2.9. De Schermer

Een punt dat de gemoederen in die tijd nogal bezig hield was de voorgenomen elektrische bemaling van de Schermer, waardoor meer dan 50 molens overbodig zouden worden. In de redevoering van Polak haalde deze een merkwaardig feit uit de Schermerbemalings-historie aan, om aan te tonen dat de windmolens anno 1926 nog best mee konden komen. Een deskundige had namelijk gerapporteerd : "De molens van de Schermer hebben de vorige week weer eens schitterend werk geleverd. Het overtollige water was Donderdag 14 Januari uit onzen polder verwijderd, terwijl men in de Beemster waar men machinale bemaling heeft, doorgedraaid heeft tot Vrijdagavond". Hoogheemraad De Boer uit de Schermer springt hier bovenop, en zet uiteen wat volgens hem de ware toedracht was. Volgens hem had de Schermer vanaf September al doorlopend veel te veel water ten gevolge van windstilte en een te hoge boezemwaterstand, terwijl de Beemster steeds keurig op peil was "dank zij de mechanische bemaling". "Toen is gekomen die wonderlijke week, waarin het 6 dagen aan een stuk woei. In die 6 dagen heeft de Schermer met haar 180 m³ capaciteit per 1000 ha per minuut meer uitgeslagen dan de Beemster ; deze heeft slechts 75 of 80 m³) capaciteit per 1000 ha per minuut. En dit onnoozele feit is uitgebuit en uitgespeeld tegen de machinale bemaling ! Aldus De Boer.

De Heer Polak laat zich als begaafd redenaar echter niet zo gauw uit het veld slaan. Hij wijst erop dat De Boer de mededeling "dat de Schermerpolder met zijn windbemaling eerder droog is geweest dan de Beemsterpolder met zijn mechanische bemaling" toch niet heeft kunnen ontkennen. En ook zijn opmerking over de geringe aandacht voor de esthetische kant van de opleiding aan de T.H. neemt Polak niet terug. Integendeel, moedig voegt hij er nu nog aan toe: "wanneer ik het oog richt op een groot bouwwerk van een van die esthetici van de Technische Hoogeschool, dan moet ik zeggen, dat ik aan die esthetische opleiding geen buitengewone waarde zou kunnen toekennen". En ook de beschuldiging van Hamburger dat Polak had moeten wachten met zijn kritiek op diens stellingen, wimpelt hij van zich af met de woorden "want de heer Hamburger zelf is afgeweken van een gebruik, (...) het is zeer ongebruikelijk, dat iemand, die daartoe niet uitgenodigd is, zich zelf komt aankondigen met een reeks stellingen, waarom niemand hem gevraagd heeft". En ook voor het weglaten van het tweede deel van het citaat van Hamburgers verhaal weet Polak een reden aan te voeren. Het vuur laait nu hoog op in de gelederen van dit anders zo rustige en eerbiedwaardige instituut. De Heer Hamburger roept : "De Heer Polak heeft gepoogd mijn eenvoudige zaak belachelijk te maken. Ik hoop, dat dat hier niet zal gelukken!" Na nog enig heen en weer gepraat (over de

ware emoties laat de tekst zich niet uit) besluit de president met een aantal mooie volzinnen maar gauw de vergadering. Wij hebben zo het vermoeden dat hij zich niet geheel behaaglijk voelde

2.10. Vervolg van de bijeenkomsten

Op 27 juni 1926 worden de vergaderingen voortgezet. De president is niet zo erg gelukkig met het verloop van de voorafgaande vergaderingen. Hij wijst er nu vooraf dan ook op dat volgens de traditie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de discussies steeds streng zakelijk gehouden moeten worden. Bij technische vraagstukken is het volgens hem "onnoodig iemand een zienswijze op te dringen", en dat dus bij het molenvraagstuk "dat in het wezen der zaak niet anders dan technisch is, de bespreking geheel zakelijk kan en ook moet blijven". U ziet, er mag kennelijk alleen gesproken worden over de economische vergelijking molen - gemaal, en over wiekverbeteringen etc., maar er is nog geen plaats voor andere overwegingen om molens te behouden, zoals het feit dat het objecten zijn met een historische en culturele waarde. Ten overvloede zegt de president nog "Het is mij pijnlijk geweest in de vorige vergadering het woord te hebben moeten verlenen voor beantwoording van persoonlijke aanvallen".

2.11. Het standpunt van Hamburger

Het woord wordt nu verleend aan S.I. Hamburger, ter verdediging van zijn stellingen.

We herinneren er nog even aan dat deze schrijver het pseudoniem Herman de Man gebruikte. Overigens werd dit in 1943 zijn officiële naam.

De Man werd geboren in 1898, en kwam in 1946 bij een vliegtuigongeluk om het leven. De Man begint zijn betoog met het opmerken dat de middelen die "de Hollandsche Molen" wil gebruiken om het leven der molens te rekken, in drieën zijn op te splitsen:

- a) constructieve verbeteringen.
- b) inbouwen hulpkracht.
- c) subsidie verlenen.

Als met a) de molens behouden kunnen blijven juicht De Man dat toe.

b) het inbouwen van hulpkracht, is volgens hem esthetisch ontoelaatbaar, omdat "het camoufleren van krachten en materialen (...) in strijd is met de grondstellingen van de esthetiek". Uit het feit dat de molenbeschermers zich niet met hand en tand tegen deze hulpkracht verzetten, concludeert De Man dat zij "de grondstellingen van de esthetiek aan hun laars lappen". (Opnieuw een taal die de president zal hebben doen huiveren). Hierna wijst De Man nog op een punt dat later in sommige gevallen wèl een probleem is geworden, namelijk het gevaar dat als er eenmaal een elektromotor in de molen is bijgevoegd men al gauw de motor zal gebruiken in gevallen dat er toch wind is. "En dan gaan, om redenen van zuinig beheer de wieken en de kap er af, en wat overblijft is een affreus onding, dat we te danken hebben aan het halfslachtige advies der molenbeschermers".

Het verlenen van subsidies om windmolens draaiende te houden, c), moet volgens De Man "verworpen worden als een kunstmiddel". Als je dat leest slaat de schrik je toch wel even om het hart. Stel je voor dat tegenwoordig de subsidies nog steeds als een kunstmiddel zouden worden beschouwd! Hoe moeilijk het momenteel soms ook is om subsidies los te krijgen, we

mogen toch wel stellen dat het molenbehoud met de subsidieregelingen voor restauratie en jaarlijks onderhoud nu toch wel beter gewaarborgd is dan toen!

De Man resumeert nog even zijn gedachtengang met de woorden "resumeerende moet de bewust esthetisch denkende mensch het offer aan de lieve romantiek kunnen brengen, en den molen opofferen, als deze niet meer in zijn wezenlijke vorm en opzet behouden kan blijven.

Dat de molens moeten verdwijnen, het spijt ook mij. Molens vertegenwoordigen een prachtige nationale traditie, een vechtraditie tegen het water. Bovendien zijn de molens stalen van nobelen bouw, uit den gezegenden tijd, toen iedere boerentimmerman nog onbewust stijl in zijn vingers had. Maar ik heb goed vertrouwen, dat de nieuwe tijd nieuwe schoonheid zal brengen". (Helaas heeft Herman de Man dáárin o.i. geen gelijk gekregen, wij kunnen althans weinig schoonheid ontwaren in de horizon vervuilende flatbouw). "Bovendien moet ik ten stelligste ontkennen, dat de molen (...) ons Hollandsch landschap zóó versieren zou, dat door het gemis van de molens ons land in schoonheid zou achteruit gaan. Deze voorstelling is zeer overdreven". Maar zelfs deze uitspraken zijn De Man nog niet sterk genoeg. Even verderop in zijn betoog durft hij zelfs te beweren "Men mag niet vergeten, dat het voor een bewust levend mensch bovendien zeer bezwaarlijk valt vrede te hebben met een bevallig voorwerp, dat uit den tijd is geraakt ; vooral wanneer dit verouderde voorwerp kunstmatig wordt in het leven gehouden.

Molens ergeren den modernen mensch, wanneer vast staat dat ze uit den tijd zijn. Voor bewondering is dus geen ruimte meer".

De Man slaat hier de plank wel volkomen mis. Wij kunnen tenminste tegenwoordig niet merken dat de molens de mensen ergeren. En dat er nog wel degelijk bewondering voor ze is blijkt wel op de Nationale Molendagen, als duizenden bezoekers staan te kijken naar het eeuwenoude mechanisme dat ook in onze tijd nog steeds kan werken! Verder is er tegenwoordig juist een grote belangstelling voor "bevallige voorwerpen, die uit ie tijd zijn geraakt", en de "bewust levende mensch" vindt daarin nu juist een grote bekoring. De belangstelling voor antiek groeit met de dag!

7

2.12. Enquete

Om tenslotte aan te tonen dat hij niet alleen staat in zijn gevoelens tegenover de molens, heeft De Man onder een 30-tal "bekende moderne estheten" een enquête gehouden waarin hij de vraag voorlegt wat zij verkiezen, als vaststaat dat een watermolen niet meer aan de eisen van een doeltreffende polderbemaling kan voldoen :

- a) slopen en vervangen door een gemaal,
- b) behouden door hulpkracht in te bouwen of subsidie te verstrekken.

Verreweg het merendeel der ondervraagden blijkt te kiezen voor a)!!!

Van een hoogheerraad van Delfland wordt vervolgens nog een brief voorgelezen waarin hij wijst op de belemmering die windmolens vormen voor stadsuitbreidingen, en waarin hij wijst op een onjuiste redenering van Polak als die het heeft over het schilderij van het "straatje van Vermeer". Want zo stelt deze hoogheerraad, volgens die redenering kom je tot zonderlinge consequenties : "Ook het beroemde schilderij van Vermeer "de Melkmeid" is voor tonnen

gouds door den Staat aangekocht voor het Rijksmuseum ; maar als men nu vraagt : "Waar is de melkmeid?", dan ligt het vermoeden voor de hand, dat deze in de loop der jaren gehuwd en overleden is". Of er daarop door de zaal gelachen is vermeldt het verslag niet, maar we vermoeden van wel.

2.13. Mr. P.G. Vantienhoven.

Vervolgens komt dan de voorzitter van "De Hollandsche Molen", de legendarische Mr. P.G. van Tienhoven aan het woord. Hij legt er de nadruk op dat in de reacties van de door De Man ondervraagde prominente figuren, steeds is geformuleerd : "indien het onmogelijk blijkt door constructieve verbetering", of: "alleen wanneer vaststaat, dat de molen niet meer kan voldoen", dan moet hij prijsgegeven worden. "En", zo zegt van Tienhoven, "'De Hollandsche Molen" heeft hetzelfde steeds in alle toonaarden beweerd". Hier ligt toch wel het kernpunt van een groot verschil in gedachte over het molenbehoud toen en nu ! Want als het idee, dat zelfs van Tienhoven had, dat het "vechten tegen de bierkaai" is "als de molen niet meer zou kunnen voldoen als maalwerktuig" ook tegenwoordig nog gold hadden we nu nog maar 70 molens, namelijk 50 poldermolens en 20 korenmolens. Want dat is het huidige molenbestand dat nog volledig in bedrijf is !

In de gedachtengang van de twintiger jaren past dus ook helemaal het streven van de molenbeschermers om te trachten door het aanbrengen van verbeteringen meer profijt van de windmolens te trekken. Vandaar ook de overbekende prijsvraag in die jaren. Vervolgens komt er nog een beetje "vuurwerk" als blijkt dat de uitspraken die Polak had gedaan over het z.i. betreurenswaardig feit dat bij de opleiding van ingenieurs in Delft te weinig aandacht wordt besteed aan zaken als schoonheid en culturele waarde, tóch opgenomen zijn in het blad "De Ingenieur". Ir. M. J. Römer wenst opgenomen te zien dat "hij het betoog van den heer Polak onjuist acht, en tegenover de Delftsche ingenieurs absoluut onrechtvaardig". Ook is er nogal wat gesputter over het lage elektriciteitstarief van de Leidse centrale t.b.v. hulpbemaling. Dit gesputter is wel begrijpelijk als men weet dat het tarief voor huisaansluitingen in die tijd 45 tot 50 cent per kWu was (dus ongeveer 4x zo veel als tegenwoordig, en dat ondanks de geldontwaarding !!!!!) en voor de gemalen tegen 5 cent per kWu geleverd werd ! Ir. Stokhuyzen, werkzaam bij de Leidse centrale benadrukt nogmaals dat het tarief van 5 cent per kWu heel wel mogelijk is, zelfs zonder de garantie van een minimum afname.

De behandeling van het molen-vraagstuk wordt vervolgens weer strikt wetenschappelijk aangepakt, als Ir. J.G. Bijl het probleem der polderpeilverlagingen behandelt. Dit probleem speelt ook hedentendage nog een grote rol bij molenrestauraties, omdat vaak vijzels verlengd moeten worden om nog enigermate te kunnen voldoen aan de tegenwoordig gevraagde lage waterstand.

Mensen die zich voor deze problematiek interesseren kunnen we de verhandeling van Bijl aanbevelen, omdat deze uitvoerig de consequenties van verschillende waterstanden op grasland, land- en tuinbouwgewassen bespreekt.

2.14. De Schermer

Zoals reeds werd opgemerkt, was een van de grootste zaken die indertijd de gemoederen van de molenliefhebbers in beweging hield de bemaling van de Schermer.

Dit hete hangijzer werd in de ingenieursvergadering aangevat door D. de Boer Dz, lid van het dagelijks bestuur van de Schermer. Hij spreekt vanuit de praktijk. Hij vertelt dat tijdens de eerste wereldoorlog een onderzoek heeft uitgewezen dat, welke bezwaren er ook aan windbemaling kleefden, er niet te denken viel aan een andere bemaling, omdat de kosten daarvan te hoog waren. "In de periode na den oorlog is echter langzamerhand alles wat arbeid is duurder geworden, en degenen die iets verder vooruit zien dan 14 dagen, zullen moeten erkennen, dat arbeid ook niet goedkoop zal worden", Aldus de Boer. Vooral de uitvoering van nieuwe sociale wetten bracht grote kostenverhogingen met zich mee. Daarop liet men door het bureau Gebr. de Wit een overzicht geven van de stichtings- en bedieningsekosten van elektrische-, stoom- en motor-bemaling.

De pers heeft het in die tijd nogal opgenomen voor het behoud van de molens, door o. m. te stellen dat de Schermermolens nog in goede staat waren. De Boer spreekt dat tegen, en vindt dat de pers de zaak zodanig verkeerd heeft voorgesteld dat er wel "twijfel moet rijzen aan het gezond verstand van de polderbestuurders in de Schermer".

De Boer vervolgt : "Toen wij de "cijfers naast elkander geplaatst hadden, was het ogenblik gekomen om de voor- en de nadelen van een eventueele verandering onder oogen te zien. En toen was het, dat onze dijkgraaf een zeer bedachtzaam man behoorende tot een familie die nooit voor verandering heeft gevoeld, zeide: "de kosten leveren geen verschil meer op; een verschil van een paar duizend gulden per jaar legt geen gewicht in de schaal ; voor hetzelfde geld zullen wij dan zekerheid hebben voor den afvoer van ons water".

En daarmee was het lot van de molens bezegeld. Molenliefhebbers anno 1975 moeten, wanneer zij reëel denken, er begrip voor kunnen opbrengen dat dit gebeurde. Maar dat men daarop overging tot het slopen van de molens, dat is onvergeeflijk. Men had toen moeten inzien dat daarmee een uniek monument ten gronde ging. En er waren genoeg mensen die dat toen al zagen en probeerden te verhinderen. We kunnen dat terugvinden in de jaarboekjes van "De Hollandsche Molen". Maar het mocht niet baten. Als vergoelijking voegt De Boer er nog aan toe: "Onze zeer gewaardeerde molenmaker - polderbaas (..) is nu ontslagen van de soesah, die er is aan het dagelijksch beheer van ruim 50 molens".

Ach ja, de bijkomstige argumenten in 1926 waren werkelijk alleraardigst. De Boer laat vervolgens uitkomen dat de pogingen van de molenbeschermers om de molens te handhaven steeds meer ergernis ging opwekken van de bestuurders. Nadat in de pers bovendien twijfel was uitgesproken over de betrouwbaarheid van het bureau De Wit had de tegenzin zijn hoogtepunt bereikt, en heeft het bestuur van de Schermer unaniem besloten dat ze geen bemoeienis meer zouden dulden. De Boer gaat zelfs nog verder, en stelt dat het optreden van "De Hollandsche Molen" zozeer de aandacht op het molenvraagstuk heeft gevestigd, dat tal van ingelanden, boeren en boertjes dit 'vraagstuk voor het eerst nader onder ogen zijn gaan zien en dat daardoor de vereniging een slechten dienst heeft bewezen aan menige molen. Ja, zo doorredenerend kom je tot de conclusie dat als de Hollandsche Molen er niet was geweest er nu nog 2000 molens waren geweest, omdat dan die "ingelanden, boeren en boertjes" zoals De Boer ze noemt nooit op het idee van elektrische bemaling zouden zijn gekomen.

Krachtig besluit De Boer zijn redevoering met "De Schermermolens zullen verdwijnen. Het kan een poos tegengehouden worden, maar ik heb die overtuiging". Hij heeft gelijk gehad. Op een 12 tal na. Die bleven door toeval overend. Gelukkig kunnen we van deze 12 met dezelfde overtuiging als De Boer bijna 50 jaar geleden zeggen "Ze zullen behouden inlijven. Daar wordt voor gewaakt".

2.15. Andere sprekers

Vervolgens komt Ir. W. van Konijnenburg met een interessante opmerking aandragen die wij nog niet verder voor U hebben kunnen onderzoeken. Hij zegt, naar aanleiding van de opmerking van Prof. Visser dat de strijd vóór of tegen de molen niet van vandaag of gisteren is, "dat in de jaren 1772- 1774 een polemiek verscheen tussen Bikker en Brouwer eenerzijds en Steenstraete anderzijds" over deze kwestie.

"In Steenstraete mogen we de pionier van de Vereeniging "De Hollandsche Molen" zien". We hebben, nog niet kunnen ontdekken wat deze pionier dan, 150 jaar vóór de oprichting van die vereniging, heeft gezegd, maar we zijn op zoek!

Van Konijnenburg geeft vervolgens nog wat meer informatie, met grafiekjes, van de beschikbare energie als functie van de windsnelheid in verschillende perioden van het jaar. Wellicht nemen we in een volgend deel van "Informatie" daar nog eens iets uit over.

Boeiend is vervolgens de redevoering van de heer L. Dekker (aannemer staat er achter. Molenmaker of molendeskundige was kennelijk niet zo'n grote aanbeveling als de titel aannemer). Hij resumeert wat alle vorige sprekers hebben gezegd, en geeft er kort zijn visie op. Hij eindigt met de uitspraak "..... en in samenwerking met de moderne elektrische hulpaandrijving, lijkt mij de windbemaling de veiligste kracht en ook de meest economische voor onze polders, en daarom ook waard, dat voor haar behoud gestreden wordt tot welzijn van land en volk, dien zij reeds gedurende eeuwen onschatbare diensten bewezen heeft".

Ir. C.W. van Dooden brengt voor het eerst in dit gezelschap het, wat wij nu noemen "B.W.O."-probleem naar voren. B.W.O. betekent Bescherming Waterstaatswerken in Oorlogstijd. Volgens hem zullen vijandelijke luchtaanvallen niet ""de verspreide molens en stoomgemalen "kiezen als doelwit, maar "de vitale bestanddelen van het maatschappelijke en economische leven en de militaire verdediging, waaronder de elektrische centrales zeker een uiterst belangrijke plaats innemen (...)" En dat dan de elektrische gemalen niet kunnen malen is duidelijk. Aangezien bovendien gebrek aan brandstof voor stoom- en motorbemaling in oorlogstijd niet denkbeeldig is, komt Van Dooden tot de slotsom "Handhaving van de windmolens is dan ook uit dien hoofde een nationaal belang".

Maar niet alleen in oorlogstijd, zegt hij, ook in geval van stakingen of sabotagedaden bij centrales, kunnen belangrijke schade veroorzaken. En het is ditzelfde argument, dat nu, vijftig later, nog steeds goed is voor flinke subsidies voor het maalvaardig houden van een aantal windmolens, de z.g. "B.W.O.-molens". Men kan verschillend denken over de reële mogelijkheden voor deze molens om in oorlogstijd de zaak te redden, maar iedere molenliefhebber zal de gelden die uit die B.W.O.-pot aan deze molens worden gegeven, goed besteed vinden, en wat dat betreft kunnen er naar onze mening niet genoeg B.W.O.-molens komen. Wij vragen ons zelfs af of er niet een soort B.V.O. kan komen ("Bescherming Voedselvoorziening in Oorlogstijd") waarmee dan de nodige korenmolens gerestaureerd en in

stand gehouden zouden kunnen worden. Want bij afwezigheid van elektriciteit en brandstof beginnen ook de grote maalderijen niet veel meer, en brood op de plank is minstens zo belangrijk als droge voeten. Maar dit alleen even terzijde.

2.16. Prijsvraag "Windmolen (-motor)".

De prijsvraag die de Vereniging "De Hollandsche Molen" in 1926 heeft uitgeschreven is algemeen bekend. Minder bekend is de prijsvraag die al iets eerder in 1924 werd uitgeschreven door de Afdeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. De opdracht luidde "gevraagd wordt een onderzoek naar de mogelijkheden voor verdere ontwikkeling der constructie van windmolens (of zoogenaamde windmotoren) en van hun gebruik in Nederland voor bemalingsdoeleinden, in het landbouwbedrijf en in de kleinindustrie ten plattelande. Dit onderzoek behoort rekening te houden met de tot nu toe opgedane ervaringen, zoowel uit een oogpunt van rentabiliteit als wat betreft de bedrijfszekerheid en meteorologische invloeden".

De eerste prijs bedroeg f. 400.--.

De uitslag wordt in 1926 bekendgemaakt: er zijn slechts drie inzendingen binnengekomen! "De antwoorden geven in het algemeen weinig positiefs" concludeert de jury "Vele principiële punten zijn er niet in bekeken.(...) er worden geen duidelijk geformuleerde en gefundeerde voorstellen gedaan (...). Geen der drie inzenders geeft blijk op ernstige wijze te hebben gezocht naar verbetering der molens in dien zin, dat zij bij zwakken wind nog een behoorlijken gang kunnen lopen (...). De jury meent dan ook dat geen der drie ingekomen antwoorden voor een bekroning in aanmerking komt". De jury is dus duidelijk teleurgesteld, en ook ons valt het tegen dat de ingenieurs in 1926 niet tot ideeën van een behoorlijk gehalte konden komen.

2.17. Een vreemd soort hulpbemaling.

De beraadslagingen worden voortgezet door Ir. E. Middelberg, die met een nogal ongewoon idee komt. In de eerste plaats verklaart hij zich een tegenstander van de door "De Hollandsche Molen" gepropageerde hulpbemaling. Hij huldigt het al eerder gehoorde standpunt dat dit de molens juist omzeep helpt. De variabele kosten (electriciteitstarief) voor een hulpmotor zijn weliswaar erg laag, maar daarnaast heeft men een niet onaanzienlijk "vast recht" en afschrijving van de installatie. Volgens hem komen de polderbesturen al gauw tot het inzicht dat een hulpbemaling die maar weinig (n.l. alleen bij windstilte) gebruikt wordt (zeg maximaal 200 uur per jaar) erg duur is, juist vanwege die vaste lasten die gewoon doorgaan, ook al zou de motor geen uur hoeven te draaien! Men móet dan al gauw tot de conclusie komen, juist door het lage electriciteitstarief, dat het dan veel voordeliger is álles met de motor te doen, en de molen de molen te laten. Aangezien Middelberg de molens toch een warm hart toedraagt heeft hij gezocht naar een hulpbemaling die géén (of bijna geen) vaste lasten kent. Een hulpmotor die, als hij niet voor bemaling wordt gebruikt, voor andere doeleinden wordt gebruikt. En wat kiest Middelberg voor hulpkracht? De auto, want, zo zegt hij, "Nederland is eigenlijk stikvol met krachtwerktuigen van een 20 P.K. die sterk genoeg zijn om zo'n pomp aan te drijven. Elke auto is er een". Ja, ja, en dan wij in 1975 maar klagen dat er teveel auto's komen, terwijl men 50 jaar geleden ons land al "stikvol" met auto's noemde! "Stikvol" is

kennelijk een nogal rekbaar begrip!! Maar de aandrijving dan? zult U zeggen. Ja, dat probleem ziet Middelberg ook, maar "Er zijn echter auto's welke de pretentie hebben een dergelijke taak wel te kunnen vervullen", en hij noemt de Fordson-tractor (hoewel hij "voor geen enkel fabrikaat reclame wenscht te maken"). We stellen het ons al voor: de boer die bezig is met zijn tractor het land om te ploegen. Het gaat regenen, het is windstil, het blijft regenen, dus hij moet naar de molen rijden, z'n tractor naast het scheprad monteren, drijfriem aanbrengen, en de bemaling is verzekerd (maar z'n landbouwbedrijf ligt "plat"). Nee, ook dit is geen oplossing gebleken, hoewel tractoren wel vaak gebruik werden om in noodgevallen als krachtbron voor een pomp dienst te doen. En in Groningen in de Oost-Bedumer-polder, stond naast de molen de Phenix (met 2 vijzels) permanent een tractor en een pomp opgesteld om de bemaling bij windstilte over te nemen. (Dat was tot in 1973, voor de ruilverkaveling).

Vervolgens komt Ir. F. Stokhuyzen, de latere voorzitter van "De Hollandsche Molen" aan het woord. Hij ontkracht het standpunt van Hamburger dat een windmolen met een hulpmotor erin esthetisch niet verantwoord is op aardige wijze door een vergelijking te trekken met de zeilvaart.

"De consequentie van deze redeneering is, dat hij (Hamburger) de mooiste jachten van de Nederlandsche jachtvloot, welke naast hun zeilvermogen een motor hebben, op esthetische gronden verwerpt". "Ik geloof niet, dat velen het met dit oordeel eens zullen zijn", voegt Stokhuyzen er nog aan toe. Vervolgens wordt nog wat gediscussieerd over betrouwbaarheid en toepasbaarheid van cijfers over capaciteiten van gemalen en molens. Sommige voorbeelden die door sprekers werden aangehaald om al dan niet te kunnen aantonen dat windbemaling nog lonend is, worden door anderen weer verworpen als zijnde buitengewone gevallen die niet representatief zijn.

De Heer K. van Vliet Wz toont een foto van een model van een verbeterde molen, dat hij zelf heeft vervaardigd. De molen heeft maar liefst 8 wieken, twee schepraderen (een klein en een groot) en ruimte voor een kleine centrifugaalpomp, die, op ware grootte, het water 3 á 4 meter zou moeten kunnen opmalen, en dus een gang van 3 molens zou moeten kunnen vervangen. Maar niemand heeft die pomp tot op dat moment nog kunnen maken voegt de spreker er een beetje spijtig aan toe. Hij heeft zijn foto's ook aan de Octrooiraad gegeven, "maar die hadden van deze dingen niet enig begrip". Een beetje merkwaardige gedachtengang komen we nog tegen in een betoog van Prof. M.F. Visser. Hij vraagt zich af of men door wiekverbeteringen wel zoveel winst kan krijgen als sommige mensen beweren dat mogelijk is. Als argumentatie gebruikt hij de gedachte dat het niet aannemelijk is dat de toch uiterst kundige molenbouwers in de loop der eeuwen eenvoudige, maar effectieve wijzigingen "geheel over het hoofd zouden hebben gezien". Men moet aannemen, aldus Visser, dat zij wel verbeteringen geprobeerd hebben "doch daarbij in de praktijk niet die resultaten bereikt hebben, welke Ir. Von Baumhauer nu veronderstelt te zullen bereiken". Dat dit een slechte argumentatie is heeft de praktijk wel bewezen: de nieuwe wiekprofielen die gevonden zijn leidden wel degelijk, tot winst.

En zelfs na de tweede wereldoorlog is nog weer gebleken dat ook de ontwerpers dáárvan (die zich vooral op vliegtuigvleugels inspireerden) nog weer een totaal ander facet over het hoofd hadden gezien: de trekkracht die verkregen kan worden door de werking van een spleet.

Ir. Fauël was degeen die dit principe voor het eerst op molens toepaste, met het bekende en zeer geslaagde resultaat : de fokwiek.

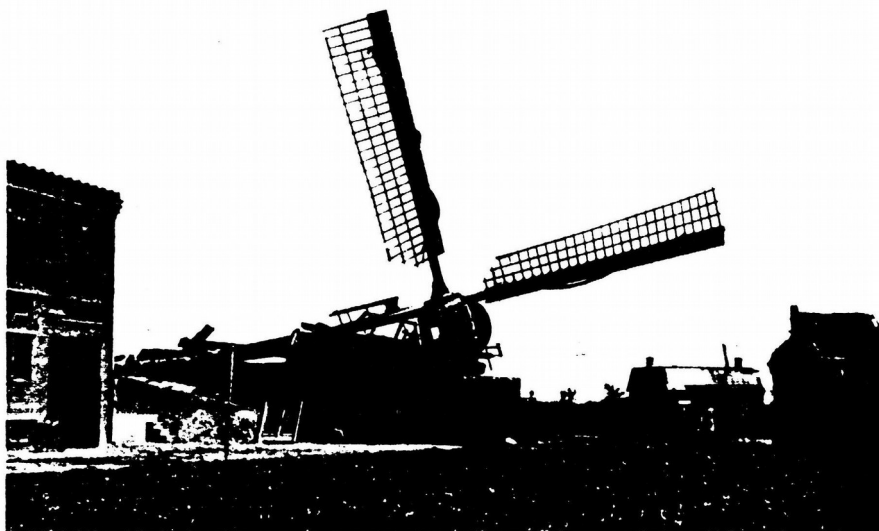
Visser wijst nog wel op een facet waar vroeger nauwelijks aandacht aan werd besteed : de woonaccomodatatie voor de molenaar en zijn gezin. Het aanbrengen van een Ericksson installatie kan de beschikbare woonruimte nog verkleinen. De molens die binnenwerks gemeten 16 á 11 meter zijn, en waar volgens Dekker best wat ruimte af kon zijn volgens Visser dun gezaaid : "Gewoonlijk zijn de molens 7 á 8 m binnenwerks, en zeer vele 6 m. De vierkante wipwatermolens zijn 6 en 6,5 m binnenwerks.

In het algemeen is het met de woningruimte in die molens zoo treurig gesteld, dat indien men de woningwet er op toepaste, die molens slag op slag zouden worden afgekeurd (...) Men begrijpt niet, hoe een gezin met 5 tot 6 kinderen daar geborgen kan worden". Aldus Visser. Ons zijn zelfs nog erger situaties bekend, waarbij gezinnen met 10 kinderen in één molenkamer met een paar bedsteden leefden!

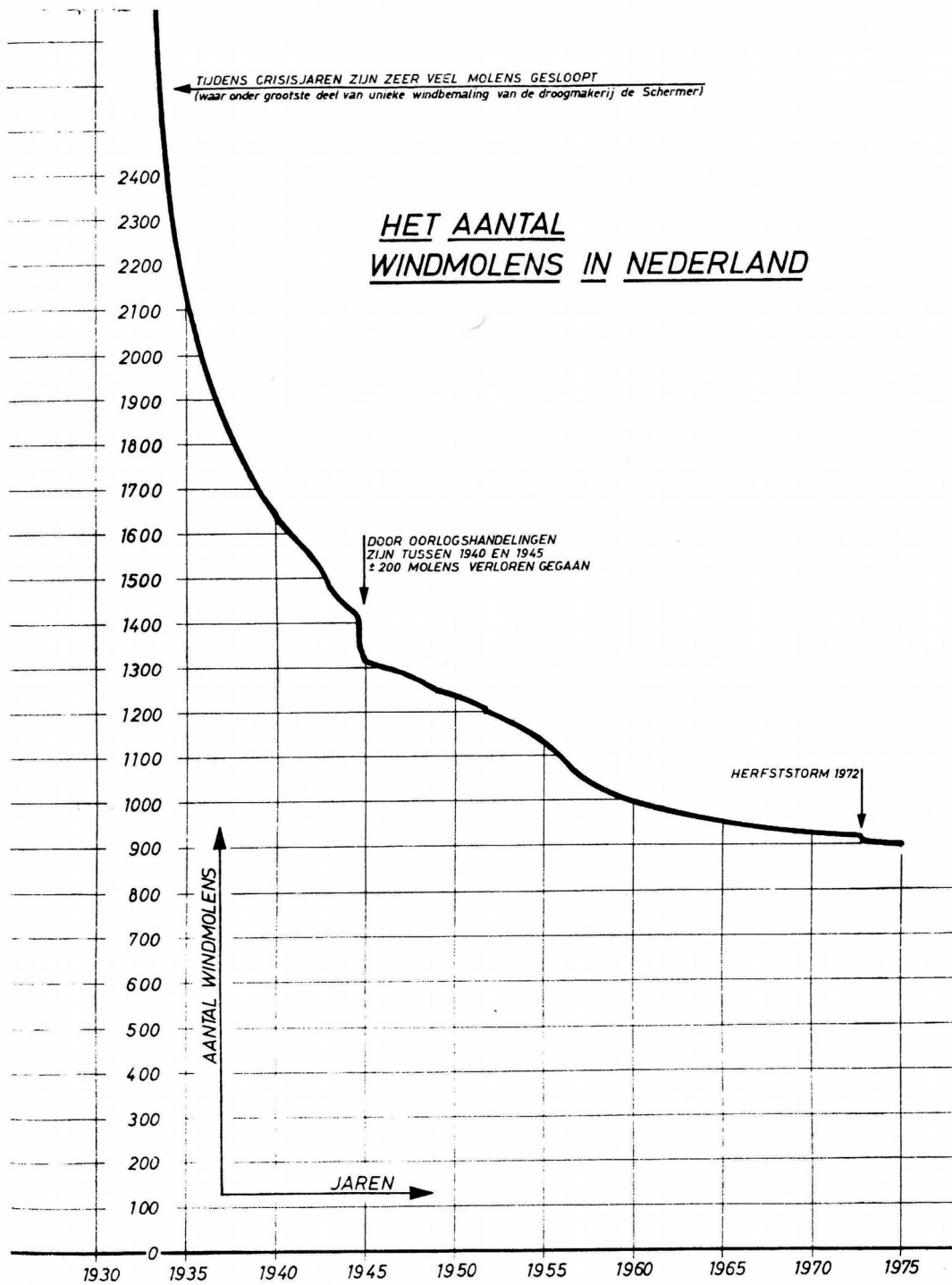
En hiermee zijn we bijna aan het eind gekomen van de "beraadslagingen". Er volgen nog wat discussies, enkele sprekers hebben nog wat kritische opmerkingen over gegeven getallen e.d. maar tenslotte volgt dan de afsluiting door de president Ir. J.J. Stieltjes. Hij concludeert : "De groote belangstelling, welke blijkt uit de groote opkomst in deze vergadering, is een bewijs, dat wij goed gedaan hebben met dit vraagstuk aan de orde te stellen".

Wij willen er verder weinig aan toevoegen. Wel verbaast het ons dat in al deze vergaderingen zo weinig over industriemolens is gesproken.

Hèt grote probleem waar men zich in 1926 kennelijk in eerste instantie mee bezig hield was het verdwijnen van de watermolens. Misschien komt het ook doordat de heren ingenieurs veelal weg- en waterbouwkundigen waren, en zich daarom méér interesseerden voor de problemen van de waterbeheersing met gemalen en molens, dan voor de korenmolens.

... door oorlogshandelingen verloren gegaan ...
(molen van Goofers, Blerick (L), 1944 opgeblazen)

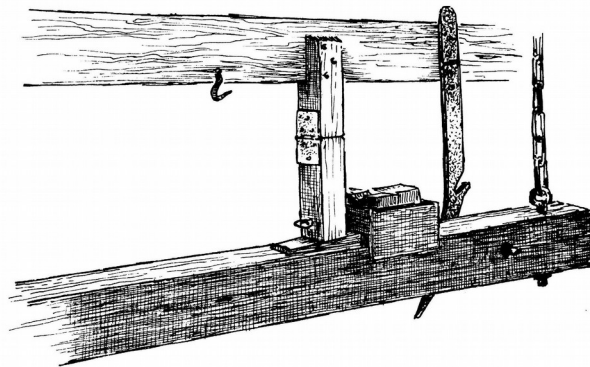

24.7_1975 PGroot in deze grafiek zijn ontwikkelde molens niet meegerekend.

3. Het borgen van de vangbalk

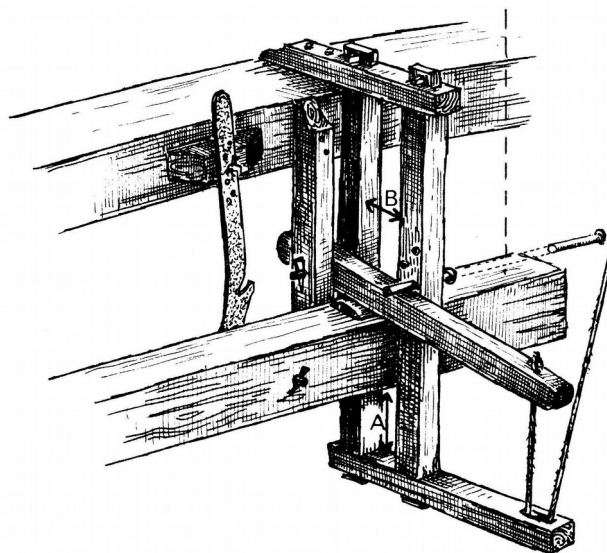
Teneinde te voorkomen dat de vangbalk wordt opgelicht bij wind van achteren, bedacht molenmaker Wim van Krieken de volgende oplossingen:

1. Goede en soliede manier om de vangbalk te borgen wanneer geen kneppel of trekvang aanwezig is. Bevestig aan het rechter voeghout, iets vóór de achterste hanger, een miniatuur soort hanger, die uit twee delen bestaat, die via een scharnier met elkaar verbonden zijn.
Gebruik bijv. eiken van 10x10 cm. Tijdens het malen wordt het onderste deel met een windhaakje aan het voeghout omhoog gehouden. Na het malen wordt de stut weer naar beneden geklapt, en met een wig of plankje klemmend op de vangbalk gezet.

Figuur 1.

2. Wanneer de molen wél een kneppel heeft, is de vangbalk nog eenvoudiger te borgen, n.l. door één of meer gaten te boren in de balk waar de kneppel langs loopt, en door zo'n gat (boven de kneppel) een bout te steken. Eigenlijk is dit een vakkundige uitvoering van het zogenaamde lekentouwtje, want de vang kan nu niet meer van buiten gelicht worden.

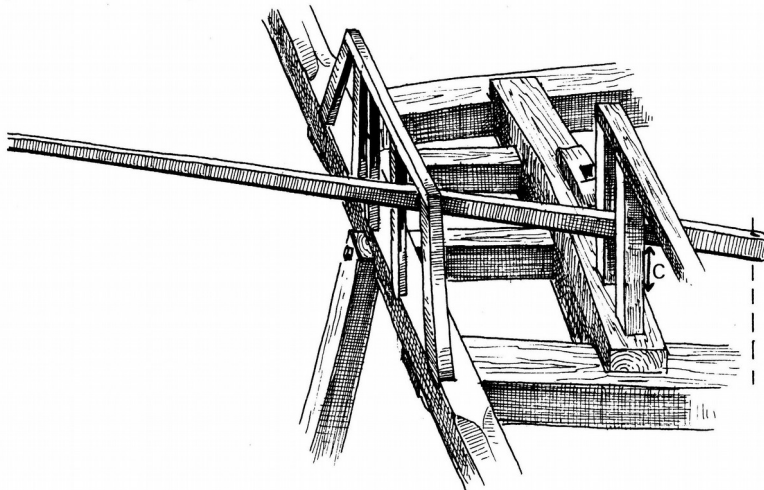

Figuur 2.

N.B. Als derde mogelijkheid zagen wij een dommekracht geplaatst op de vangbalk, en onder het voeghout. Wel moet men hierbij uitkijken dat men geen al te grote krachten gaat uitoefenen. 100 kg aan het einde van de vangbalk (en dat bereik je snel met een dommekracht) is minstens 500 kg aan het sabelijzer. En daar trekt normaal al zo'n 1000 kg aan! Die voorzichtigheid geldt trouwens ook wel een beetje voor het wiggetje in geval 1. Om met Bommel te spreken: "de krachten van een wig zijn vreselijk" (bij hard aanslaan).

Tegen het heen en weer slingeren van de vangstok wanneer de wind van opzij komt, wordt vaak binnen in de kap een geleiding voor de vangstok getimmerd. Dit kan alleen bij het vangen met een sabelijzer, want de vangstok kan géén zijdelingse bewegingen meer maken. Wim van Krieken schrijft dat zij in zo'n geval tussen penbalk en een kapgording twee balkjes van 2x3 duim aan weerszijden van de vangstok timmeren.

14

Figuur 3.

Zoals U weet zijn er talloze mogelijkheden waardoor de vangbalk of vangstok in hun uiterste stand ergens vastlopen waardoor geen maximale remwerking meer ontstaat. We noemden al eens het "vastknaaien" van de vangbalk in de voorste hanger, het neerzakken van de vangbalk op de kapzoldervloer etc. Wellicht zullen we in de volgende "Informatie" eens een complete lijst en tekeningen van al deze gevallen behandelen.

Hier zijn in ieder geval wéér enkele mogelijkheden gemeld:

- Bij een wipmolen met lange spruit komt het wel voor dat bij flink "houwen" van de vang, de vangbalk de bovenkant van de lange spruit raakt!
- In figuur 2 staat ergens een pijltje A. Als U daarbij de tekst denkt "deze afstand is bij veel molens te gering" weet U precies welk gevaar wij bedoelen.
- afstand vangstok-penbalk te krap. (zie pijltje C in figuur 3).
- KLEM LOPENDE VANGBALK.

De 13 jarige Frans Kroon uit Schiedam stuurde ons een verhaaltje over een voorval op een der grote Schiedamse molens waaruit weer blijkt hoe een kleinigheid bijna ernstige gevolgen had gehad.

Hier volgt het verslag van Frans: In Informatie II las ik dat, als je iets vreemds mee zou maken, eens zou moeten schrijven welnu: Op 15 juli 1974 heb ik toch haast meegemaakt dat de molen zijn kruis bijna afwierp.

Maandagmorgen aardige wind zwaar bewolkt: niets aan de hand. Het is rustig op de molen "De Vrijheid" in Schiedam. We hadden pas een nieuwe steen dus moest ingemalen worden. Fré Kodde (molenaar) en ik (knecht) waren alleen aan het malen (mais). Na een uurtje kwam er een andere molenaar. Na een half uurtje praten - de molen stond toen stil - was de wind al aardig toegenomen dus ZWICHTEN. We trokken van 4 volle 2 volle en 2 schuine (de molen moet hard draaien om goed te malen). Die andere molenaar haalt de vang op en loopt over de balie. Opeens nam de wind sterk toe, dus hij wil opnieuw gaan zwichten.

Meestal als je de vang uit de haak trekt moet je een flinke ruk geven, de molenaar was een zware vang gewend dus geeft hij een flinke ruk. Even later komt hij binnen en zegt: "Hé wat is er met de vang aan de hand?", de molen draait als een bezetene door. (de vangbalk was tussen het stel geleiders dat hem op z'n plaats houdt vast komen te zitten, zie pijltje B in fig. 2.).

Fré zei: "O! jedum" en rent naar de vang. Ondertussen liep de molen al ± 100 enden en ging steeds harder. "Hoe moet ik hem nou stil krijgen?"

Gelukkig lag de krui-ketting in de goeie richting, dus moest ik hem langzaam vieren. Toen even later stond hij stil maar we moesten hem wel tegenhouden. De andere molenaar kwam met een touw en bond de wiek vast aan de balie. Daarna ging Fré naar de kap om de vangbalk naar beneden te stampen, ik moest aan het vangtouw staan.

Na een paar flinke dreunen viel hij weer in de haak en kon ik hem erop leggen.

Daarna hebben we wat gebeiteld en gesleuteld, maar we hebben het nog twee maal, gelukkig op bijna windstille dagen, gehad.

15

Een goede raad aan vrijwillige molenaar: Kijk eens na of er bij te hoog ophalen van de vangbalk niet hetzelfde kan gebeuren als op molen "De Vrijheid" in Schiedam. Op 21-9-1974 werd deze molen officieel als bakkersmolen in gebruik gesteld. Het zuidelijke koppel stenen is geheel vernieuwd, het oostelijke koppel maalde te grof doordat hij het oude "brandersbilsel" nog had.

Op deze plaats wordt nu een oud motorkoppel van elders in de molen gelegd. Het noordelijke koppel is reeds beneden gezet en hiervoor komt het oostelijke koppel in de plaats.

e) nog een geval:

Bij een unster of binnenvangstok kan het gebeuren dat de vangbalk zó ver doorzakt dat het binnenvangtouw en unster in één lijn komen te liggen. De vangkracht is dan volledig verdwenen.

f) Bij een trommelvang kan het binnenvangtouw compleet afgewonden zijn, vóórdat de vangbalk voldoende hard aan het lange sabelijzer trekt.

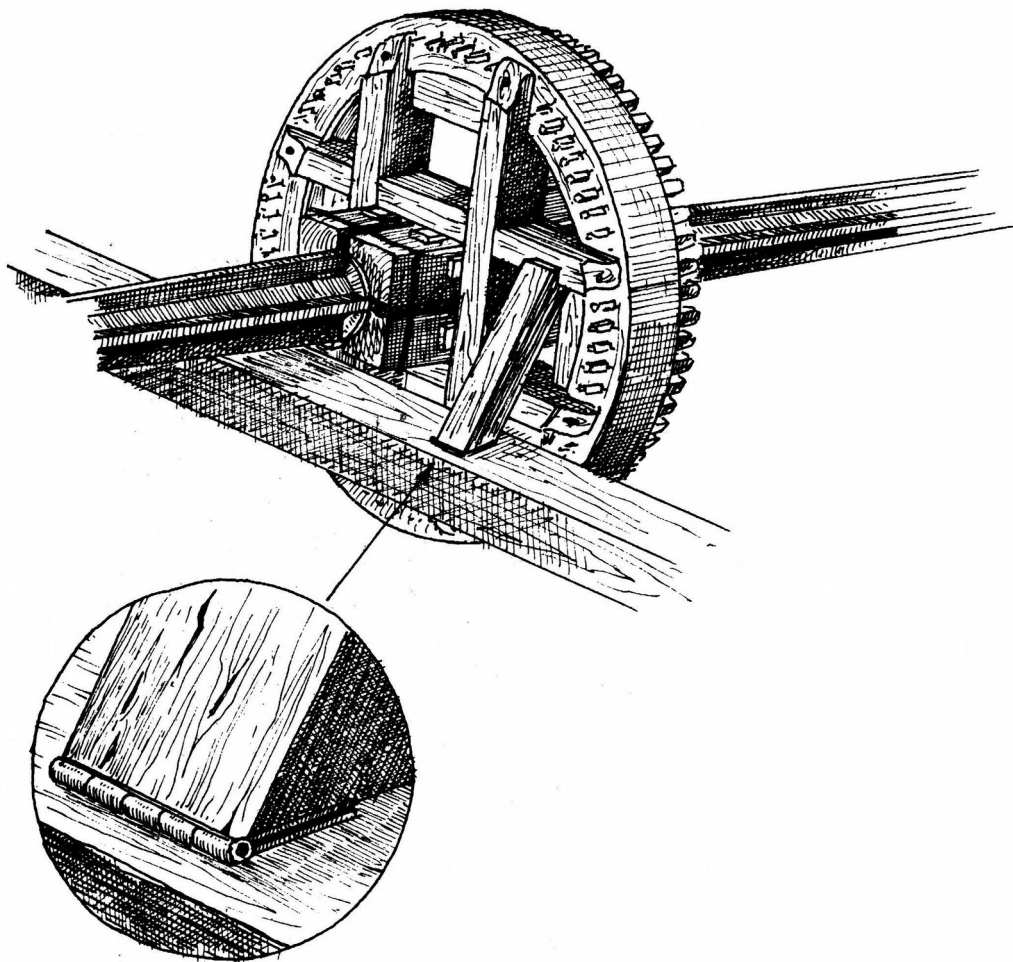
Controleer dus of er bij "nere-vang" nog voldoende wikkelingen van het staaldraad of touw om de as van de vangtrommel zitten.

4. Stormbeveiligingen

is nog zo'n onderwerp waarvan je hele waslijsten mogelijkheden kunt opstellen. Wim merkt hierover op: "Stempels of stutten in het bovenwiel zijn eigenlijk alleen betrouwbaar wanneer ze geplaatst zijn in de kruisarmen of tegen de ploistukken van het bovenwiel, dus niet onder één kam". Er zijn n.l. twee gevaren:

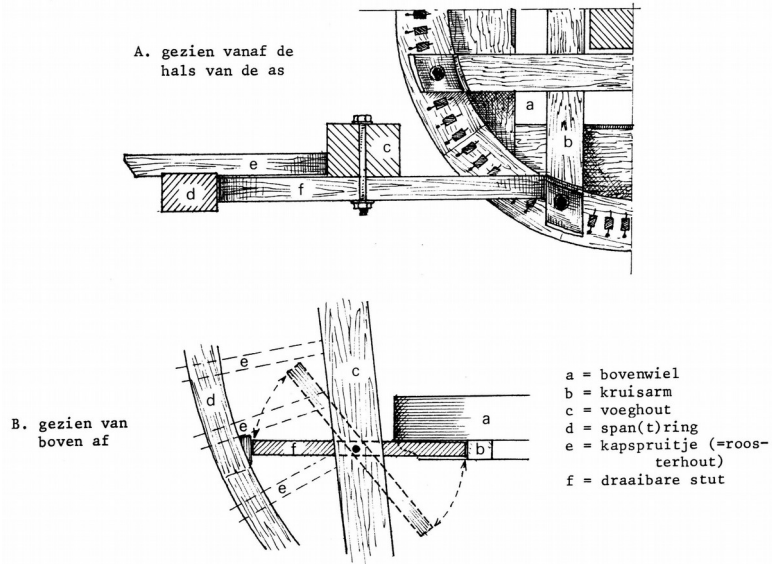
1. wanneer alle kracht door één kam wordt opgevangen, en die niet al te best is, kan hij breken.
2. door het heen en weer schommelen van het wiekenkruis in de storm, kan de stut losraken, en eruit vallen.

Zelf vonden wij eens zo'n mooie stut op de kapzoldervloer liggen na een storm. Nog beter is het wanneer een stut die tegen de kruisarmen drukt met een scharnier bevestigd is aan het voeghout, kroonbalk of lange spuit. Met een eenvoudige kantelbeweging is de stut dan in z'n werk te zetten. "Peninga's Molen" in Joure, is bij de restauratie met twee van deze scharnierstutten uitgerust, een links en een rechts. Zij grijpen tussen de staarten van de bovenwielskammen.

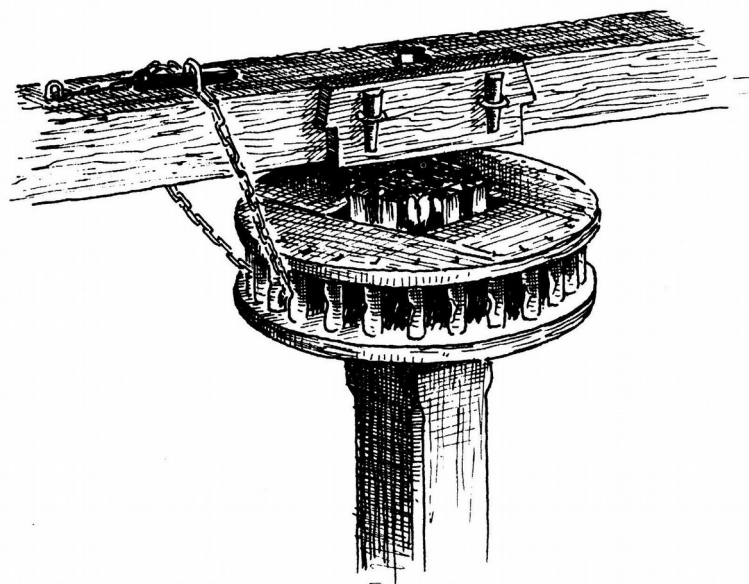
Figuur 4.

Een andere fraaie oplossing die wij al in twee Noordhollandse binnenkruiers hebben ontdekt, is een horizontale, draaibare stut, die onder het rechter voeghout hangt, en met een verticale bout die dwars door het voeghout loopt, is bevestigd. De ene zijde van die stut stuit, na het indraaien na het malen, tegen een kruisarm, de andere kant tegen de overring (=euvring). Hopelijk kan de tekening de zaak een beetje verduidelijken.

Figuur 5.

In sommige molens wordt soms ook nog wel een ketting aangebracht om de kroonbalk en om 2 staven van de bovenschijfloop. Hiermede is dus de schijfloop geblokkeerd. Zelfs werd en wordt zo'n ketting bij watermolens wel toegepast om 2 staven van de onderschijfloop en om de schaarstijlen weet Wim van Krieken te melden. (Laakmolen Warmond). Alleen kun je in die situatie niet kruien merkt Wim spitsvondig op!

Figuur 6.

5. Zeilslijtage

Zeilen kunnen beschadigd worden door de doorlopende einden van de scheerhouten (=heklatten) wanneer daar het "scherp" niet afgehaald is. Het geklampte zeil dat om de voorzoom is geslagen, raakt altijd een of twee van die uiteinden.

Bij Dekkerwieken is de stroomlijnneus soms van ijzer (U-profiel) hetgeen ook behoorlijk scherp kan zijn voor het geklampte zeil. Beter is natuurlijk als deze neuslijst van hout en netjes afgerond is. Ook kikkers die zo hoog zitten dat men ze voor de vestelingen toch nooit gebruikt, kunnen in voortdurend schurend contact zijn met het geklampte zeil. Uitdraaien (bij Pot- en Bremer-roeden) of plat slaan of afzagen is dan de remedie. Besluit tot dat laatste alleen als het duidelijk is dat U ze bij normale zeilen niet gebruikt. Zitten er korte zeiltjes op die eigenlijk te laag hangen, dan zou U wel eens spijt van het afzagen kunnen hebben als U later normale langere zeilen krijgt!

Bij fokwieken en soms ook bij andere systemen, blijft het opgerolde zeil aan de voorkant van de roede, waardoor ook beneden langs de kikkers geschuurd kan worden wanneer de zeilen niet strak zitten tijdens het malen. Vooral bij toepassing van remkleppen zijn de zeilen vaak de dupe. Het wegvijlen van eventuele scherpe kantjes aan de kikkers kan raadzaam zijn.

6. Loszittende roeden

Wanneer U wilt inspecteren of de roeden nog goed vastzitten, kijk dan ook naar de roedwiggen en naar het punt waar de roe de askop verlaat. Als daar het verf of teerwerk losspringt is het een teken dat er werking in de zaak zit.

Naslaan met een voorhamer (molenmakerswerk; ervaring in het niet verliezen van het evenwicht!) is natuurlijk betrouwbaarder.

7. Soep

In Informatie deel [III, pag. 31](#) noteerden wij: "Gehoord: molen no. 2 te Aarlanderveen staat zo scheef; als je daar te gast bent en soep zit te eten, dan heb je de ene kant van je bord al leeg als de andere kant nog helemaal vol staat".

Geen mens wist toen nog wat de ware oorzaak van dit scheefzakken was. Had men dat toen wel geweten, dan had die gast vast niet zo op z'n gemak aan de soep gezeten! Wat er precies aan de hand was, hoe groot het gevaar van omvallen (wegzakken) was, en tot welke onvoorstelbare ontdekkingen men kwam toen men onder de molen ging graven, kunt U lezen in het januarinumnummer 1975 van "Molennieuws".

(U bent toch wel lid van "De Hollandsche Molen"?) Voor de molenliefhebber die enig inzicht heeft in de wijze waarop een molen gefundeerd is, is dit gewoon een huiveringwekkend relaas.

8. "De kraai", Westbroek.

In Informatie deel [V, pag. 62 en 63](#) staat een verhaal van de hand van onze oud-voorzitter Dick Prins, over de molen "De Kraai" te Westbroek, die voor elektriciteitsopwekking werd gebruikt. Hij vertelde daarin over de schoonmaak en smeerbeurt die door hem en ons lid de

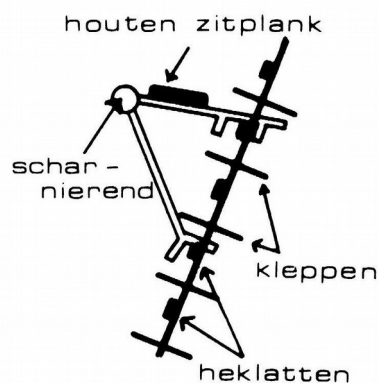
heer J.P. de Jong uit Amstelveen op een zaterdag werd uitgevoerd. Hij eindigde zijn betoog met de opmerking dat er op "De Kraai" nog veel moest gebeuren, en dat deze molen, hoewel hij wel wat buiten de "Gilde-maal-belangstelling" stond, beslist niet vergeten mocht worden. Dit is kennelijk niet tegen dovenmansoren gezegd, want eind 1974 kregen we een lange brief van ons lid Stef van de Eynden uit Sloten (Fr), die een hele vakantie besteedde aan het opknappen van de molen. Hier volgt zijn verhaal:

Het volgende schrijf ik met de bedoeling aan andere leden van het Gilde een ervaring mede te delen omtrent het schilderen van een molen. Samen met Hans Dobbe, bracht ik in juli een bezoek aan de elektriciteitsmolen "De Kraai" in Westbroek bij Utrecht. Beiden hebben we onze opleiding in Gelderland gekregen in Ter Schuur en Garderen en onlangs ben ik geslaagd voor het examen vrijwillig molenaar.

De eigenaar de heer Schuurman vroeg ons toen of wij geen zin hadden in augustus zijn molen op te schilderen. We herinnerden ons het triest verslag van deze molen in "Informatie V" en besloten de klus aan te pakken, ten eerste om deze molen voor verdere verwaarlozing te behoeden, ten tweede om een stuk ervaring op te doen.

Begin augustus zijn we het ongelofelijke karwei begonnen, Hans Dobbe zijn vrouw en ik. We hadden onze tenten op het grasveld voor het huis opgeslagen om zo dicht mogelijk bij ons werk te zijn en vroeg te kunnen beginnen. Gedurende de 4 weken dat we in Westbroek gewerkt hebben, ondervonden we een hartelijke gastvrijheid van de familie Schuurman. Hier volgt een opsomming van de "restauratie", want daar ging het wel op lijken.

De eerste dag hebben we alle spullen klaar gezet die we nodig hadden: krabbers, staalborstels, kwasten, verf, stopverf, stofbrillen, veiligheidsgordels, verschillende lengten touw, haken voor de verfpotten, haken voor in het hekwerk om zelf aan te hangen, verfbankje, peut, hamer, spijkers, slijpsteen enz. We hadden ons te houden aan de verfsoorten die de heer Schuurman zelf bezat en konden niet die soorten gebruiken die in verschillende Informatie werden genoemd. Het tussenachtkant hebben we van oude verf ontdaan met krabbers en geverfd met septoleum. Het gehele wiekenkruis inclusief jalouziekleppen en stangen ontroest met krabbers en staalborstels. We hadden 2 soorten staalborstels nodig, een met vier rijen en een met twee om overal tussen te kunnen komen. Verder driehoekkrabbers groot en klein en zeer smalle (1 cm.) om tussen de stangen van de kleppen te kunnen komen. We gebruikten een bankje van gelast staal dat in het hekwerk kon hangen speciaal voor het klepsysteem.

Figuur 7.

Voor het hoge werk gebruikten we als zekerheid een leren veiligheidsriem (een oude glazenwassersriem) alhoewel dit soms last geeft bij het werken.

De achterkant van de roe kon gedaan worden door vanuit de raampjes balken op de heklatten te schuiven en zo een steigertje te bouwen. Wel moest telkens verkruid worden voor een hoger rechts of links gelegen raampje.

De gedeeltjes rond de askop moesten vanaf de enorme askop gedaan worden, omdat de hekken niet zo hoog reikten. De roeden zijn "geteerd" met silolak.

De askop is geverfd (septoleum) in zijn oude kleuren. Niet vergeten om alles mee naar boven te nemen. Een touw met een haak eraan, waarmee je allerlei potten enz. vanaf de stelling omhoog kunt hijsen is erg handig want vaak heb je vanuit je hachelijke positie geen plaats om 4 kleuren verf plus kwasten kwijt te raken.

Het voorkeuvelens zit weer in de kleur, de rietplanken boven op de kap zijn gecarbolineumd en op de punten voorzien van zink om het lekken in de kap te stoppen. De baard is weer een beetje opgekalefaterd, zo goed en zo kwaad als ging, want veel reliefwerk was weggerot, en "De Kraai" heeft weer een mooi zwart jasje.

Het achterkeuvelens is vanuit de ramen te bereiken evenals de zijkanten en hoekpunten van de korte spruit. De onderkant van de korte spruit, evenals de keerkuij en de duisplanken moeten gedaan worden met bankjes, opgehangen aan de korte spruit. Door rond te kruien kan de gehele kuu plus duisplanken onder handen worden genomen. We hingen met z'n tweeën 3 meter van elkaar. Zo kon de een schilderen wat de ander gekrabb had.

Alle molenramen plus keuvelensramen plus spruitborden hebben weer hun kleurrijk contrast met het grijze rietkleed van het lijf. Veel ruiten hadden bijna al hun stopverf verloren en hingen aan een paar spijkertjes in hun sponningen. Ook de roosterhoutluiken glimmen je vanaf de stelling weer tegemoet. De vangstok hangt weer in nationale driekleur naar buiten. De lange spruit is op een middag geschilderd door Jan Wilten die vanaf de molen in Groenekan (de "Gesina") opgemerkt had dat de Kraai voortdurend van wiek-stand veranderde en eens poolshoogte kwam namen.

De korte en de lange schoren en de staartbalk konden grotendeels met ladders vanaf de stelling gedaan worden. De ladder was wel goed vastgebonden want het was een heel gezwiep.

Het stellinghek was in zeer slechte staat. De gaten in het houtwerk zijn opgevuld en geschilderd (septoleum). Hier en daar moesten zelfs nieuwe latten komen evenals enkele stellingdelen, die totaal verrot waren. De stelling zelf evenals de schoren zijn gecarbolineumd. Tijdens het werk zijn andere onvolkomenheden aan het licht gekomen:

1. De windpeluw is onder de halssteen grotendeels verrot omdat het waterhol t.o.v. het steenbord niet meer de goede stand had.
2. De luns, die de wipstokhaak in de keuvelensbalk borgt was er bijna uit en de vangstok had ieder ogenblik naar buiten kunnen vallen. Dit euvel kon hersteld worden.
3. Het enige contactpunt op de roe voor de bliksemafleider was er afgeroest en men had de molen zo zonder enige bliksembeveiliging laten staan. Na aandringen hebben we het voor elkaar gekregen dat er een nieuw contactpunt op werd gezet.
4. De lange en de korte schoren waren niet voorzien van leklatjes met het gevolg dat ze op de plaats waar ze in de staartbalk komen diep waren ingerot.

5. We konden voorkomen dat een prachtig raam in het lijf werd dichtgespijkerd omdat de onderste kozijnbalk totaal door rotting verpulverd was. Nu zit er een gemetselde rand en het raam bleef bestaan.

"De Kraai" heeft van buiten weer een nieuw gezicht gekregen maar het belangrijkste is dat er nadat er een nieuwe peluw is aangebracht weer geregeld wordt gedraaid. Maar dan zal eerst "gebrek aan tijd en economische onrentabiliteit" plaats moeten maken voor een nieuwe dosis enthousiasme. We hopen dat voor "De Kraai" het niet te laat zal zijn. Het onze hebben we er geloof ik genoeg aan bijgedragen.

Stef van de Eynden.

9. Molen op Texel (gedicht)

Molen op Texel

(aan Floris Verster)

De grauwe reus, die gans een bezig leven,
tot elken wind zijn hoogmoed heeft gewend
staat, ogenschijnlijk nog bij kracht gebleven,
en stevig op zijn stenen fundament.

Maar 't oude lijf, verschrompeld onder de oude
beplanking, is vershrankt en uitgeteerd
en staat, ternauwernood bijeen gebonden,
nu in den wind, verwinterd en verweerd.

't Armzalig hout, bekleedt den hollen romp,
waar lang 't gebrom verstomd is van de wielen.
Van boven steekt een vermolmde stomp,
de kap uit, waar vier wieken aan ontvielen.

Van de staart bleef nog de lange spruit ongebroken.
Zo rijst de molen, 't wrak verband ontwricht,
zijn twee lege armen uitgestoken,
als een gekruisde op in 't koude licht.

vrij naar Jan Prins (1876-1948)

10. Een kaartspel: De Molen

(van Wieke Goofers).

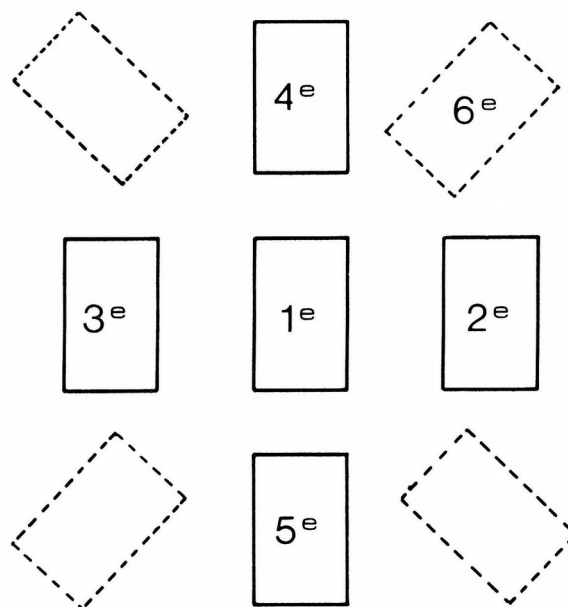
Als alle klussen op uw "eigen" molen zijn gedaan, het wiekenkruis een geruststellend aantal enden draait, en het weer geen grillige veranderingen in fronsende wolken laat zien, is het leggen van een kaartje misschien een welkome afwisseling, zeker als dat spel ook nog "De Molen" heet!

Degeen die het spel "Patience" kent zal het snel onder de knie hebben, het lijkt er namelijk op, en geduld om het spel "uit" te krijgen heb je wel nodig. Neem een kaartspel zonder Jokers, dus 52 kaarten. Schud het goed.

Leg de bovenste kaart van de gesloten stapel open op tafel. Deze kaart is het middelpunt van twee te vormen kruisen. De askop dus zogezeegd.

Van de volgende kaarten komt de 2e rechts daarvan, de 3e links, de 4e boven en de 5e onder de eerste kaart. Allen open. U heeft nu een kruis in recht-staand.

De 6e kaart, die schuin open neergelegd moet worden tussen de 2e en de 4e kaart (zie figuur) is bepalend voor de andere hoekkaarten (zoals deze genoemd zullen worden) Ligt hier bijv. een schoppen 8, dan moeten de andere hoekkaarten ook achten worden, zolang U deze niet hebt, blijft de hoekplaats(en) open. In de loop van het spel zullen de hoekkaarten ook een kruis gaan vormen, dat in molentermen aangeduid kan worden met "overhekstand", of, zoals men in Gelderland pleegt te zeggen "in de schaar".

Figuur 8.

Deze hoekkaarten moeten een reeks in aflopende volgorde vormen, waarbij U zich aan de kleur en het teken dient te houden. Is de 6e kaart bijv. een schoppen 8, dan moet die hoek uitsluitend schoppen blijven, en wel 8, 7, 6, enz. De kaarten van de rechtstand moeten ook reeksen gaan vormen, en wel in opklimmende waarde, maar het teken hoeft niet hetzelfde te

zijn. Als dus bijv. kaart 2 een schoppen 5 is, mag deze reeks worden aangevuld met klaver 6, ruiten 7 enz.

Denk erom dat de aas niet alleen de hoogste kaart is, maar ook de laagste (A=1). Dus de oplopende reeks (recht): boer, vrouw, heer, aas, wordt voortgezet met 2, 3, enz. En de aflopende reeks (overhek) 4,3,2, wordt voortgezet met aas, heer enz.

Het vormen van de reeksen kan op de volgende manieren geschieden:

- a. een rechtstandkaart verleggen naar een overhek (=hoek)plaats, zowel als die hoekplaats nog leeg is (en dus dezelfde waarde als de 6e kaart gaat aannemen) als voor het aanvullen van de overhekreksen. Een eventueel leeggekomen plaats met een nieuwe kaart van het dichte stapeltje opvullen.
- b. een rechtstandkaart verleggen naar een andere rechtstandreeks (zolang die in opklimmende volgorde blijft gaan). Eventueel ontstaan gat weer aanvullen van dichte stapel.
- c. De middelste kaart mag alleen gebruikt worden om op een der te vormen reeksen te leggen, zowel overhek als recht. Ook dan de vrijgekomen plaats weer met een nieuwe van de gesloten stapel aanvullen.
- d. Als er niets te verleggen valt neemt U een kaart van de gesloten stapel. Als U daar niets mee kunt beginnen, dan afleggen en een nieuwe pakken enz.

Het spel is uit als U de dichte stapel hebt doorlopen.

Het spel is gewonnen als U alle kaarten hebt kunnen openleggen, dus niets hebt behoeven af te leggen (een hoge uitzondering). U bent dan "opgehekt". Bij het spelen van een wedstrijd met een andere kaartlegger telt U als het spel uit is, alle afgelegde kaarten als strafpunt. Hij met de minste strafpunten is winnaar.

Bijgaande foto geeft de situatie zoals die tijdens een van de spelletjes van Uw redacteurs voorkwam.

Naast rozijnen doen stukjes sukade, gehakte amandelen en kaneel het bijzonder goed in de pudding.

Het lekkerst zijn de rozijnen als ze de avond tevoren geweld zijn in water vermengd met kaneel of rum. Een scheut bessensap maakt het geheel af.

Bent u een pap-eter?

Welnu, de verhouding melk-maismeel moet anders zijn, en u zult er waarschijnlijk niet zo royaal sukade en rozijnen door strooien. Neem in dit geval op dezelfde hoeveelheid melk 5 tot 6 eetlepels mais.

De redactie van "Informatie" tekent hierbij aan dat het resultaat goed gesmaakt heeft, en geen maagklachten heeft veroorzaakt.

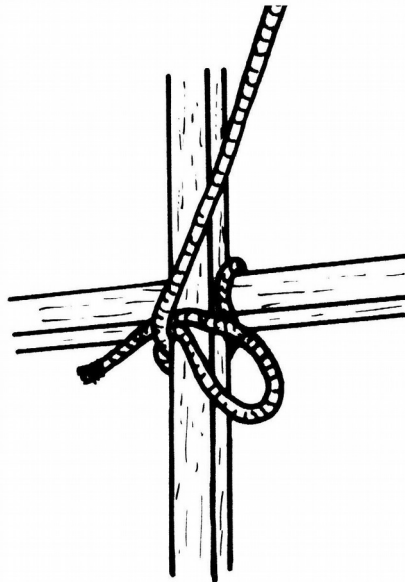
12. Knopen (of Steken)

Iedere molenaar legt regelmatig knopen. Knopen om de zwichtlijnen vast te zetten, knopen om voor- en achterlijk te bevestigen, om het vangtouw vast te zetten, luiken dicht te maken enz. enz.

De soort knopen die gebruikt worden verschilt van streek tot streek. Omdat wij de streekgewoontes graag in ere willen houden, hebben wij ons altijd op het standpunt gesteld dat iedere vrijwilliger zoveel mogelijk de traditie van molenaars in zijn omgeving moet voortzetten. Wel staan wij op het standpunt dat er een paar algemene knopen zijn die iedere vrijwilliger moet kennen, omdat zij soms in heel andere gevallen van dienst kunnen zijn, of, omdat zij bewezen hebben in de praktijk zeer goed te voldoen.

Een knoop die algemeen in heel Nederland wordt toegepast is die voor het vastzetten van de zwichtlijnen aan de achterzijde van het hek.

In de cursus van Den Besten, deel I, ziet u hem duidelijk getekend. Wat daar niet is getekend doch in een toekomstige herdruk van de gehele cursus wél zal worden weergegeven, is een handeling die door veel molenaars nog wordt toegevoegd: het terugleggen van het overgebleven stukje touw. zie figuur 10.

ZWICHTLIJN STEEK

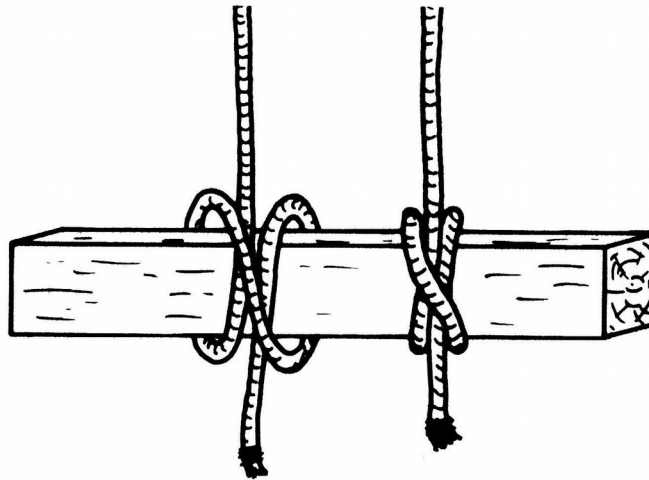
Figuur 10.

Door een flinke ruk te geven aan uiteinde A, is de hele knoop in één keer los. Makkelijker kan het niet.

Een zeer algemene knoop is de mastworp. Erg plezierig voor het vastzetten

van het zeil na het klampen. Sommige molenaars vouwen het uitstekende achterlijk, met de zwichtlijnen om, en rollen dat in het zeil mee naar binnen. Er steekt dan nog maar één touw uit; het voorlijk.

Met de mastworp wordt deze zó vastgezet:

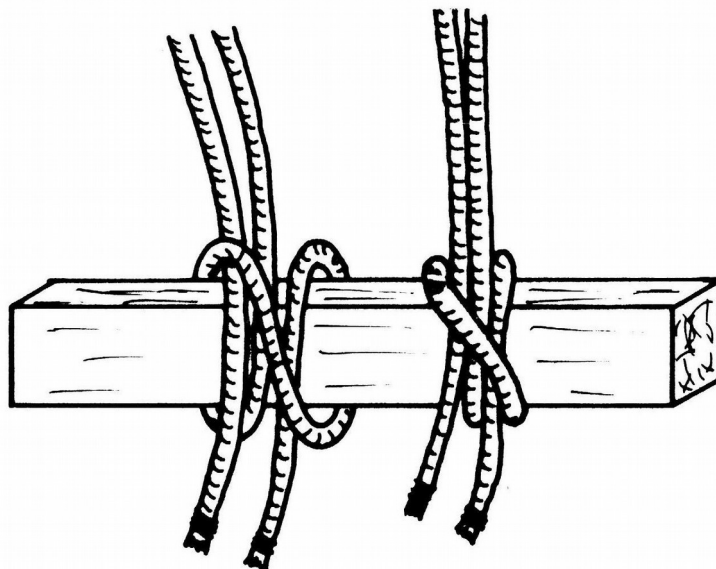

M A S T W O R P

Figuur 11.

Andere molenaars rollen wèl de zwichtlijnen mee naar binnen, maar niet het achterlijk. Na het oprollen houden zij dan twee touwen onder uit het zeil over, de een meestal langer dan de ander. Met een mastworp kunnen deze zó vastgezet worden:

23

M A S T W O R P

Figuur 12.

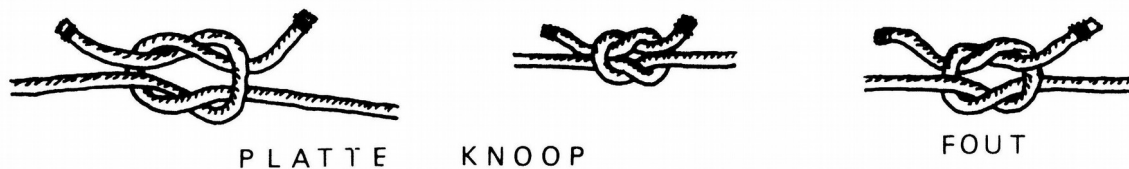
Het korte touw wordt dus niet om de heklat geslagen, maar zit "loos" in de knoop. De mastworp is alleen met het lange end gelegd. Het grote voordeel van deze knoop schuilt in

zijn gedrag bij nat weer. Het loze eind kan dan omhoog uit de knoop getrokken worden, en meteen ligt de mastworp dan los, want er is vrije ruimte in ontstaan.

Weer andere molenaars laten ook de zwichtlijnen eruit hangen, en laten die net als het korte touw in de vorige knoop los in de mastworp zitten. Het voordeel van het kunnen lostrekken na vastregenen, is hier nog groter, want men kan, zonder de knoop los te peuteren, achtereenvolgens het dikke "loze" touw, én de zwichtlijnen er uittrekken.

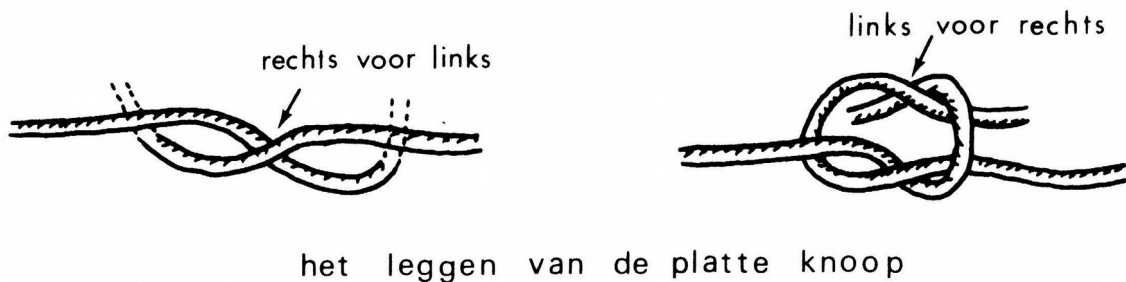
Wij willen benadrukken dat wij niemand verplichten deze mastworp toe te passen. Wel verwachten wij (en de examencommissie) dat men hem kent.

Twee stukken touw aan elkaar knopen komt veel voor. Soms zijn het de twee uiteinden van één stuk touw, namelijk als we dat ergens omheen binden. We gebruiken er de platte knoop voor. Hieronder links ziet u hem enigszins ontward getekend, in het midden wanneer hij stevig is aangetrokken, en rechts de z.g. oude wijven knoop. Deze laatste ontstaat als de platte knoop verkeerd gelegd wordt (en dat zien we helaas vaak).

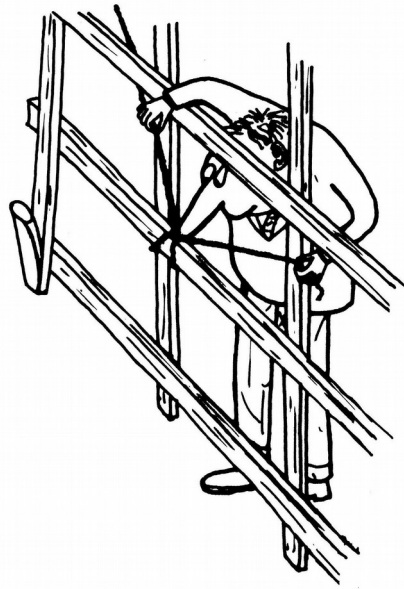
Figuur 13.

Om te onthouden hoe de platte knoop goed gelegd wordt, onthouden wij altijd dat hij uit twee halve knopen bestaat. Bij de eerste halve knoop houdt men het rechter stuk vóór het linker, bij de tweede het rechter achter het linker. Dan gaat het vanzelf goed:

Figuur 14.

Voor het leggen van een platte knoop komt u eigenlijk één hand tekort, dat zult u bij het inpakken van Sinterklaascadeautjes al wel eens hebben bespeurd. Onderstaande heer vond er iets op

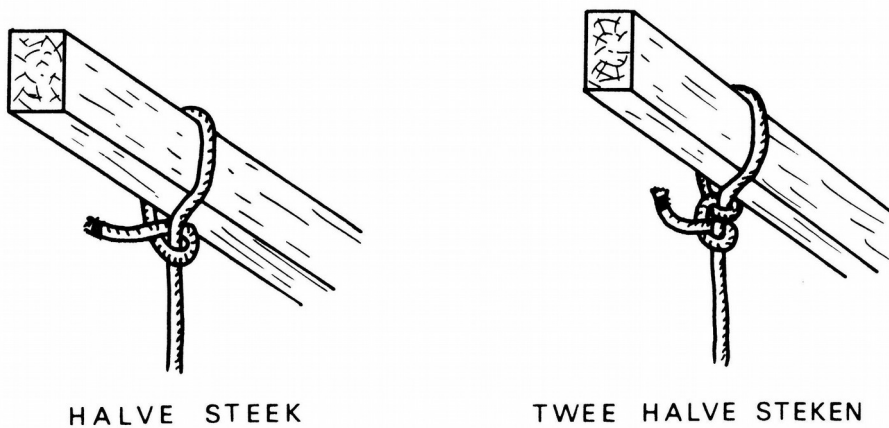
Figuur 15.

Voor het repareren van een gebroken zwichtlijn gebruiken we een andere steek, die in het vierde deel van de cursus van Den Besten wordt beschreven.

Voor herstel van dikke touwen, zoals lijken, gebruiken we geen knopen of steken, maar moeten we splitsen. Zie daarvoor ook het boekje "Schiemanswerk" door J.H. Coolhaas uitgegeven door de A.N.W.B.

De kunst van het splitsen is niet verplicht voor het examen, maar iemand die het kan, zal er zelf altijd plezier van hebben. We zagen laatst een maalboekje inleveren met een stukje gesplitst touw erbij als proeve van bekwaamheid. Keurig!

Om een touw aan een lat te bevestigen (of een lat aan een touw) kunnen we de halve steek gebruiken (hieronder links). Hij is echter niet voldoende betrouwbaar. Als we hiermee het rechterbovenhoektouw van het zeil aan een heklat willen ophangen leggen we er daarom nog een steek bij: (rechts).

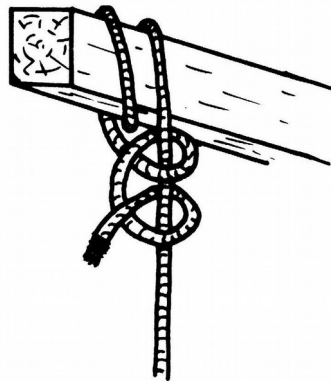

HALVE STEEK

TWE HALVE STEKEN

Figuur 16.

Meestal is het resterende touw zo lang, dat we er zelfs nog meer halve steken mee onder elkaar kunnen leggen. Nog plezieriger is in dat geval echter om het touw eerst nog een keer om de heklat te slaan (een rondtorn noemt men dat) voordat de steken gelegd worden dus zó:

Figuur 17.

De ervaringen hiermee zijn bijzonder goed. Hij is makkelijk los te krijgen, ook bij nat weer, en we hebben nog nooit meegemaakt dat een dubbele halve steek in deze situatie los ging. Door de rechthoekige doorsnede van de heklatten knijpt het touw zich n.l. vrijwel helemaal vast, en hebben de steken zelf weinig te houden, en trekken zich niet onmogelijk vast. Natuurlijk kan men voor dat rechterbovenhoektouw ook de mastworp gebruiken, die is zonder meer betrouwbaar.

En als het resterende stuk touw erg lang is slaat u er nog wat halve steken mee om het zeiltouw. Maar onze ervaring is dat die mastworp dáár, door het grote gewicht aan zeil dat eraan hangt, bij nat, en zelf bij droog weer, soms erg moeilijk is los te krijgen.

13. Examen - literatuur

Bij de examens vrijwillig molenaar blijkt geregeld dat de kandidaten onvoldoende op de hoogte zijn van eenvoudige, maar belangrijke zaken, die in de cursus "opleiding watermolenaar" van Ing. J. den Besten staan.

Daarom herhalen wij hier nog maar eens hoe men in het bezit kan komen van deze driedelige cursus: per giro op postrekening 139754 t.n.v. J. den Besten te Loenen a/d Vecht. f 48,-- voor I t/m III. (inclusief verzendkosten).

Hoewel géén examenstof, willen wij toch deel IV, over het behandelen, zelf herstellen, en bestellen van molenzeilen, bij u aanbevelen. Iedere vrijwilliger krijgt (tenzij hij met zelfwichting werkt) toch op een goed moment met deze dingen te maken, en zal dan uit dit deel veel belangrijke dingen opsteken. Prijs: f 9,--, inclusief verzending.

Voorts willen wij nogmaals de zeer belangrijke, losbladige, cursus vermelden die onder auspiciën van de Stichting Vrienden van de Gelderse molen wordt uitgegeven. Prijs inclusief verzendkosten, f 18,--. Bestelling via postrekening 1162733 t.n.v. penningmeester Stichting Vrienden van de Gelderse molen te Vaassen.

14. Andere interessante boeken.

Het "teleweerboek" van Alan Watts, dat lange tijd was uitverkocht, is door Unieboek b.v. te Bussum, opnieuw uitgebracht, maar nu onder de naam "Zelf weer voorspellen".

Prijs f 12,50. Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Een mooi, erg uitgebreid en ook vrij moeilijk boek over het weer, is "Weerkunde voor zeilers en motorbootschippers" door W. Stein, uitg. Hollandia.

Prijs f 16,90. Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Eenvoudig met veel plaatjes is het boekje "Het Weer" van A.G. Forsdyke, uitg. Elsevier, Video-reeks nr. 9. Prijs f 5,50.

15. De pen van de bovenas van "De Dood"

26

Op de korenmolen "De Dood" te Zaandijk, deed ik bij een flinke "schoonmaakbeurt" van het penlager een ontdekking.

De reden van deze beurt was, dat de pen na ca. 2 uur malen flink warm liep.

Het fabrikaat van de as is L.I. Enthoven & Co uit 's Hage, 1862, nr. 325, Lengte: 6 meter.

Na het verwijderen van alle oude vetlagen rond het lager, bleek ik niet te maken te hebben met een "gewone" ronde pen met bolle achterkant, of een die voorzien is van een taats, waaraan het (overbekende-) kettinkje zit, dat door een oliebakje loopt neen, ik had met een ander soort pen te doen.

De vorm van de achterkant van de pen is wél bol, maar is nog eens voorzien van een 3-slags-ster-profiel. Ook dit profiel is bol.

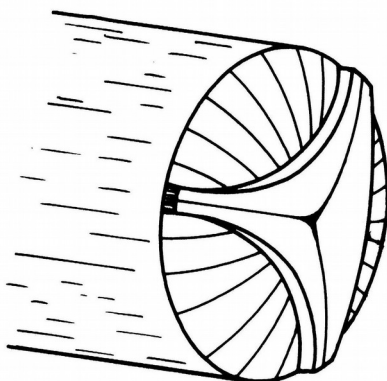
Toen ik verder peuterde, tussen de 3 "slagen" van het profiel in, kwam er niet alleen vet tevoorschijn, maar ook een zeer harde samengedrukte massa, die op stopverf leek, mede omdat de kleur grijs was.

Deze massa bleek te bestaan uit een samenklontering van vet en slijt-gruis van de pentegel.

Het oorspronkelijk zeer kleine wrijvingsvlak, de top van de bolle achterkant van de pen, was veel groter geworden.

Het moest in ieder geval de oorzaak zijn van het warmlopen van dit lager, want na het hele lager te hebben schoongemaakt en er een stevige prop reuzel tussen te hebben gestopt voelt de pen, ook na lang malen, niet meer warm aan. Voordeel van een dergelijk lager is, dat het vet tussen de slagen goed en lang smeert, maar onderhoud is nodig!

WIEKE GOOFERS .

Figuur 18.

16. De Hollandse Molen (gedicht)

Bedreigend grauw
de wolken jagen
striemend slaan
de regenvlagen

Hoe reddeloos de
vlagen slaan:
"wijken is ten
"ondergaan".

Met wieken zwaar
de molens malen
kletterend slaan
de regenstralen.

De molens vechten
voor hun land
en houden staag
de strijd gestand.

De dijken dreigen
te bezwijken,
doch de regen
wil niet wijken.

Dan breekt de lucht
en lacht de zonne,
volharding heeft
de strijd gewonnen.

De molens blijkbaar
machteloos malen,
want het peil
weet van geen dalen.

Zo heeft deze!
taaie molenwet,
ontelbaarmaal
ons land gered.

De landen dreigen
blank te gaan,
stromend blijft
de regen slaan.

Wie als de molen
steeds bereid:
"te vechten weet",
"hij wint de strijd".

17. Belangrijke tip

Als U teer- of schilderwerkzaamheden aan de molen verricht, zet dan een stofbril op. U kunt ze kopen bij ijzerwarenzaken en grote drogisterijen. U zult er versteld van staan hoeveel spatjes er aan het eind van een "verfdag" op de glazen zitten.

27

Spatjes die U anders wellicht in Uw ogen had gekregen. Toevallig hoorden wij juist deze zomer twee maal dat een vrijwilliger een teerspat in zijn oog had gekregen. Een pijnlijke geschiedenis, en gevaarlijk voor het oog. Ook bij verf afkrabben of ontroesten van roeden is een stofbril absoluut noodzakelijk.

18. Weervoorspelling uit de negentiende eeuw

Men trachtte één dag vooruit de toestand van het weer te bepalen. Hier volgen vierenveertig voortekens van regen:

1. De holle wind kent perk noch palen.
2. Het zwerk verandert keer op keer.
3. Ik zie de kwik in 't weerglas dalen.
4. Het schoorsteenroet valt drupplend neer.
5. Het vocht begint den muur te ontvloeien.
6. De zwaluw scheert langs 't spichtig gras.
7. De vlieg verstoort de logge koeien.
8. De kikvorsch kwaakt in d'enge plas.
9. Flink, mijn patrijshond zit te dromen.
10. Het stof draait dwarlend in den vliet.
11. De visschen spartlen op de stroomen.
12. Het regende ook op St. Margriet.
13. Hebt gij den stank der gracht geroken?
14. Zaagt gij die fraaien regenboog?
15. De zon is neevlig neergedoken.
16. Ondraaglijk kwelt me een exteroog.
17. De huiskat strijkt haar fulpen wangen.
18. Gesloten is de pimpernel.
19. De meerle fluit haar zoete zangen.
20. Ei hoor, wat piept de krekkel schel!
21. Het loeiend vee wil 't veld verlaten.
22. 't Verschiet schijnt ons nabij te zijn.
23. Ik hoor de onruste schapen blaten.
24. Aanhoudend knort het ronkend zwijn.
25. De slakken zijn met zand bestoven.
26. De padden kruipen gind en her.
27. De klaver heft de kruin naar boven.
28. Flauw glinstert zelfs de grootste ster.
29. De pauw verheft zijn schelle kreten.
30. Het rijpaard trapt vol ongeduld.
31. Mijn hond wil gras voor beendren eten.
32. Zie hoe een kring de maan omhult.
33. De glimvorm blinkt in vollen luister.
34. De koekoek roept in 't eenzaam woud.
35. De maan schijnt rood door 't neevlig duister.
36. Het is, schoon zomer, nat en koud.

37. De ganzen gagg'len, de eenden kwaken.
38. De gladde zuring kruipt ineen.
39. Het hout zet uit met hoorbaar kraken.
40. Het vocht ontwelt den blauwen steen.
41. De raven storten zwierend neder.
42. In gang en kamers kruipt de spin.
43. De herder spelt onstuimig weder.
44. En nieuwe of volle maan viel Maandag in.

Dus, vriend, ons uitgaan is verkeken;
Al ziet ge zuur, hier is geen keus,
En morgen (waar' die dag verstreken)
Zij t'huis te blijven onze leus.

(uit: Voordracht, gehouden in de bijeenkomst van de Nederlandsche Vereeniging voor Weer- en Sterrenkunde van Vrijdag 12 December 1902, te 's Gravenhage, door P.G. Waterborg).

Overgenomen met toestemming van de redactie uit "Zenit", 1974, nr. 11.